

När tålamodsburken rinner över

– om att ritprata

Gunnel Lundkvist

När tålamodsburken rinner över – om att ritprata

Gunnel Lundkvist

Specialpedagogiska skolmyndigheten

Beställningsadress:

Specialpedagogiska skolmyndigheten

Försäljningen

Nygatan 18–20

SE-903 27 Umeå

Fax: 090-13 75 30

E-post. order@spsm.se

Ordertel: 020-23 23 00

Internet: www.spsm.se

När tålamodsburken rinner över – om att ritprata

© 2003, 2011 Gunnel Lundkvist och Specialpedagogiska skolmyndigheten

Manus: Gunnel Lundkvist

Layout och omslag: Chris L Mattsson

Illustrationer: Gunnel Lundkvist och hennes elever

Tryck: Litografia Alfaprint AB, 2011, 1:4

Projektledare: Gerd Ivarsson, Solveig Larsson

ISBN 978-91-28-00017-8

ISBN 978-91-28-00018-5, pdf

Best.nr: 7079

Kopieringsförbud! Detta verk är skyddat av upphovsrättslagen! Kopiering, utöver lärarens rätt att kopiera för undervisningsbruk enligt BONUS-Presskopias avtal, är förbjuden. Sådant avtal tecknas mellan upphovsrättsorganisationer och huvudman för utbildningsamordnare t.ex. kommuner/ universitet. För information om avtalet hänvisas till utbildningsanordnarens huvudman eller BONUS-Presskopia. Den som bryter mot lagen om upphovsrätt kan åtalas av allmän åklagare och dömas till böter eller fängelse i upp till två år samt bli skyldig att erlägga ersättning till upphovsrättsman/ rättsinnehavare.

Innehållsförteckning

5 Till läsaren

7 Bakgrund

9 Carol Gray

11 Datorprat

12 Datorprat med David

13 Davids ledtrådar

15 Övergången till Seriesamtal

16 Vikten av att ta barnets perspektiv

19 Vad är ett Seriesamtal - Ritprat?

20 Seriesamtalets fördelar

22 För vilka personer kan man använda Seriesamtal?

23 Material vid Seriesamtal

25 Hur går ett Seriesamtal till?

26 Seriesamtal med barn som inte kan läsa och skriva

28 Hur man avslutar ett Seriesamtal

29 Seriesamtal med barn som kan läsa och skriva

30 Vad gör vi med våra Seriesamtal?

31 Vikten av att kunna använda ?

33 Arbetsgång för Seriesamtal

33 Steg 1: Bekanta sig med tekniken

34 Att börja formulera ord med hjälp av pratbubblor

36 Steg 2: Bekanta sig med tekniken när man kan följa en serie av bilder

38 Steg 3: Att reda ut besvärliga händelser och begrepp

42 Att ritprata om en händelse jag själv inte varit delaktig i

43 Hjälpfrågor som kan föra Seriesamtalet framåt

45 Alternativ

47 Steg 4: Att öva sig i att ställa frågor

50 Steg 5: Att träna sig i att värdera uttalanden och händelser

52 Seriesamtalets andra möjligheter

56 Sammanfattning – Seriesamtal

57 Sociala berättelser

57 Vad är en Social berättelse?

59 För vilka personer kan man skriva en Social berättelse?

59 Hur kan en Social berättelse se ut?

61 Hur ofta kan man skriva en Social berättelse?

61 Ett mål åt gången

63 Hur ofta läser man sin Sociala berättelse?

64 Vi sparar alla Sociala berättelser

64 Hur presenteras en Social berättelse?

65 Den viktiga övningen

67 Att skriva

67 Hur utformar man en Social berättelse?

76 Lathund för hur en Social berättelse kan skrivas

77 I vilka sammanhang kan man skriva en Social berättelse?

77 Att förbereda nya rutiner eller situationer

79 Att formulera mål i små steg

80 Att reda ut och beskriva en händelse eller ett begrepp

83 Att visa och beskriva att andra tänker och känner samt vad de tänker och känner

86 Att presentera faktatext

87 Att förändra ett beteende

89 Fler användningsområden

91 Utvärdering

93 Sammanfattning

95 Litteraturförslag till nytryck TÅLAMODSBURKEN

Till läsaren

Denna bok kan ses som en vägledning i arbetet med att skriva och rita tillsammans med era barn, ungdomar och vuxna. Den bygger på erfarenheter och idéer som författaren samlat på sig under åren. Det finns inga absoluta regler för hur samtalen och berättelserna ska se ut. Boken ska ses som ett exempel på hur författaren tänker och arbetar. När du plockar fram din egen kreativa förmåga kommer du säkert att hitta andra vägar och idéer.

Att rita och förklara det man pratar om kan man göra i seriens form, därav namnet Seriesamtal. Samtalen får en tydlig struktur, tempot blir lugnt och innehållet kan visas visuellt.

En Social berättelse är en kort berättelse som lyfter fram en speciell situation eller händelse. Berättelsen ska visa hur man kan göra i den beskrivna situationen.

Författarens största erfarenhet kommer från skolans värld. Därför relaterar hon till personerna som barn eller ungdomar. Samtidigt poängterar hon att arbetssättet är lika användbart tillsammans med vuxna. För enkelhetens skull har de flesta namnet Konrad eller Karin.

Hoppas du har glädje av denna vägledning och att du och din Konrad eller Karin kan hitta en form för samtal där ni förstår varandras världar.

Och du, våga börja skriva!

Bakgrund

”Det blir så här när tålamodsburken rinner över”, utbrister Konrad och försöker förklara morgonens utbrott. Med hjälp av en enkel skiss visar han vad han menar.

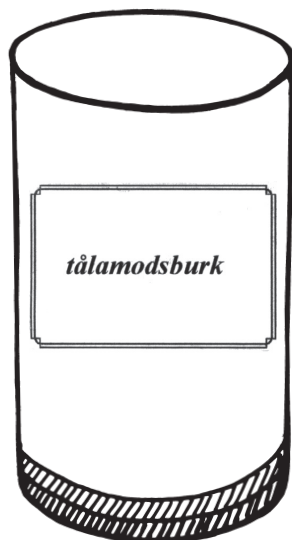

Konrads tålamodsburk är för närvarande liten och trång och rinner lätt över av de orättvisor som han upplever. Burken fylls på väldigt snabbt under dagen. ”Den kan vara nästan full redan när jag kommer till skolan på morgonen”, förklarar han. Om den inte hann tömmas under gårdagen eller om den fylldes på vid frukostbordet går det fort. Då behövs det inte mycket för att den ska rinna över och skapa kaos både för honom själv, hans kompisar och de vuxna som finns runt omkring.

För Konrad är vardagen många gånger svårbegriplig. Det finns så många regler i hans värld. En del av hans regler delas av andra. En del regler som andra har är synliga för Konrad, men det finns minst lika många som är osynliga för honom. Det skapar både förundran och irritation i situationer som kräver samspel och

kommunikation. Det blir inte bara Konrads tålamodsburk som rinner över. Det händer också kompisar och vuxna.

Irritationen blir störst i de situationer man förväntar sig att Konrad ska klara: ”Han som är så duktig och begåvad i andra sammanhang!”

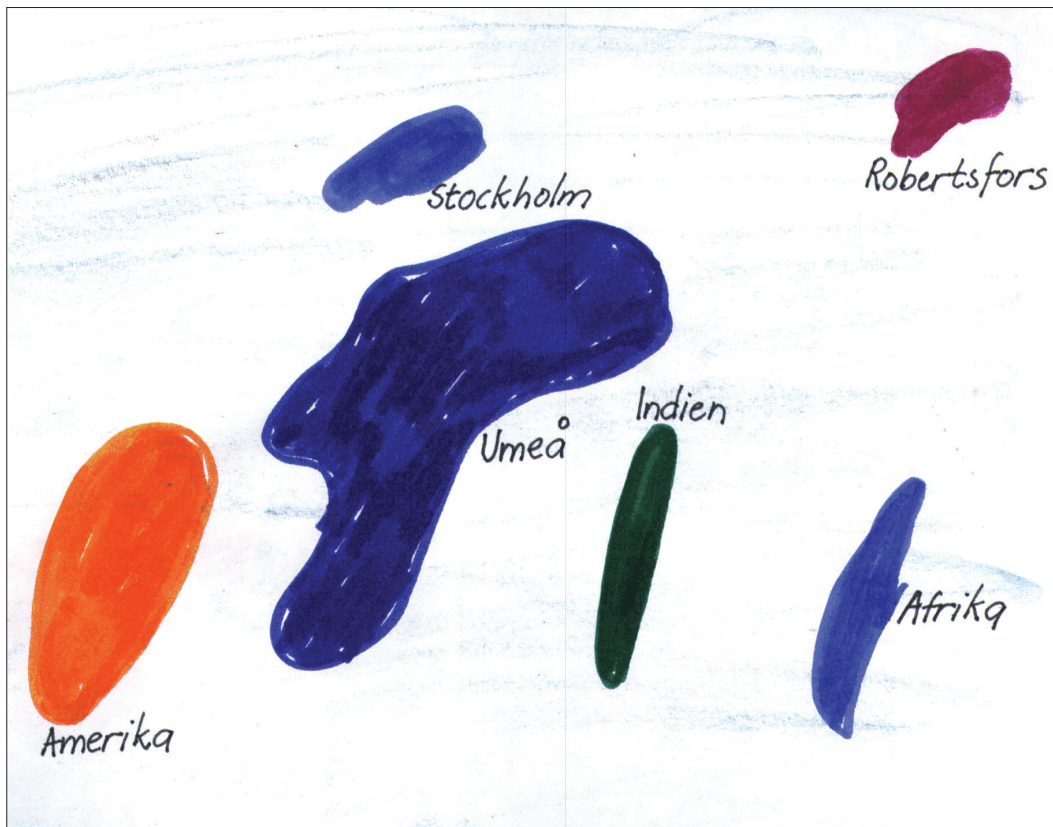

Finns det något sätt att göra osynliga regler synliga för Konrad? Finns det något sätt för oss som står utanför Konrads värld att fånga hans regler och tankar?

Kanske kan vi med hjälp av Seriesamtal och Sociala berättelser göra Konrads tålamodsburk större? Så stor att den inte behöver rinna över så ofta. Samtalen ska göra kommunikationen begriplig. Berättelserna ska möjliggöra för Konrad att se olika sociala situationer och hur han kan handskas med dem. Samtidigt har vi möjlighet att öka vår förståelse för hur Konrad tänker och känner. Därmed kan också vår egen burk bli större.

Följ med på en resa in i skrivandets och ritandets värld där så mycket kan hända och förklaras. Kanske kan ett Seriesamtal eller en Social berättelse hjälpa just din Konrad eller Karin att förstå de osynliga spelregler som omger dem. Resan kan också ge dig en ökad förståelse för hur ditt barn tänker och känner.

Hur barn tänker och uppfattar sin omvärld är en fråga som intresserat mig alltsedan mitt första möte med lågstadiesbarn. Frågan har naturligtvis haft många olika svar allt beroende på vilket barn jag har samtalat med. Jimmy, 7 år, tänkte på sitt alldeles speciella sätt. Han ritade och förklarade för mig sin världskarta där Indien låg närmare Umeå än vad Robertsfors gjorde. "Indien finns ju i mitt vardagsrum på TV men det tar en timme att resa från Umeå till Robertsfors." Så enkel och självklar var hans uppfattning.

Daniel och Marcus hade också sitt alldeles egna sätt att resonera på. Marcus familj höll på att köpa bil och klassen följde med spänning vad det skulle bli för bil. Så en dag hade det stora hänt och bilen var inköpt. Daniel som var intresserad av vilket märke det var frågade naturligtvis. Marcus hade glömt vad det var

för märke. "Hur såg den ut?", frågade Daniel. "Så här och så här och så här", svarar Marcus och ritar en bil i luften. "Hur många hjul har den?", kontrar Daniel. "Fyra", svarar Marcus då han tyst har räknat den luftritade bilens hjul. "Då är det en Volvo", svarar Daniel blixtnabbt.

Man kan inte nog förundras över den självklara logik som det lilla barnet har. Att få göra en resa med barnen in i deras tankevärld är stort men att få göra den resan tillsammans med en person som har ett annorlunda tänkande är större. Tack vare Carol Grays inspirerande arbete med Sociala berättelser och Seriesamtal kan vi öppna ännu fler gömda tankar.

Carol Gray

Våren 1995 inbjöds Carol Gray av Team Autism i Jönköping att föreläsa vid en konferens i Jönköping. Där visade hon hur hon arbetar med personer med autism och Aspergers syndrom så att de bättre ska förstå vad som förväntas av dem i olika sociala situationer. Gray berättade hur hon använde skrivna och ibland ritade berättelser i sina försök att lära ut en förståelse för sociala spelregler.

Carol Gray är pedagog från Jenison i Michigan i USA. Hon har under många år arbetat med barn och ungdomar inom autismspektret. Tillsammans med dem har hon utarbetat ett hjälpmedel för att förbättra den kommunikativa och sociala förståelsen, dvs. Sociala berättelser och Seriesamtal.

För Carol Gray startade det i början av 1991. Hon hade under en längre tid observerat en pojke med diagnos autism. Han var så förbryllad och fundersam över ett spel som spelades på klassens gymnastiktimmar. Hon skrev ned en berättelse som beskrev reglerna i spelet och hur de andra barnen gjorde. Så lät hon pojken läsa berättelsen en gång varje dag följande vecka. När de så återvände till gymnastiksalen hade pojken förstått reglerna, kunde vara delaktig i spelet och uppskatta aktiviteten.

Uppmuntrad av denna framgång började hon att skriva andra berättelser om situationer som varit svåra för samme pojke. Berättelserna visade sig ha samma positiva och snabba effekt. Då de allra flesta av berättelserna hade fokus på sociala situationer eller sociala beteenden började hon kalla dem för Social stories.

När Carol Gray senare samma år presenterade sina idéer på en årlig konferens i Indianapolis uppmuntrades Joy Garand, en speciallärare i Cincinnati, Ohio, att vidareutveckla dessa idéer. Under följande år utvecklade hon skrivandet och upplevde samma goda effekt som Carol Gray haft.

Året efter drog Gray upp riktlinjer för hur skrivandet kunde gå till. Dessa riktlinjer revideras kontinuerligt. Hennes arbete kan man följa i tidskriften Jenison Autism Journal (f.d. THE MORNING NEWS) som utkommer med fyra nummer per år. Idag är hon en flitigt anlitaad föreläsare världen över.

Själv hade jag förmånen att höra Carol Grays presentation av *Social stories* i Jönköping 1995. Många var vi som tyckte att hennes idéer var genialiskt enkla och egentligen alldeles självklara. Det retade åtminstone mig att jag inte själv kommit på idén att utgå från barnets starka visuella förmåga och använda det konkreta språket, dvs. det skrivna. Jag kände mig inspirerad att börja skriva.

Det blev många berättelser. De flesta var berättelser som föräldrar och personal önskat till sina barn och elever. Förvånansvärt många fungerade och gav en ökad förståelse för situationen som beskrivits. Så fanns de berättelser som inte alls fungerade. Så här i efterhand kan jag se hur svåra och ibland för omfattande dessa var. Jag försökte att få med många olika aspekter och situationer i en och samma berättelse. Dessutom utgick jag hela tiden från mitt eget icke autistiska tänkande kring den speciella situationen jag skrev om.

Hösten 1995 kom Carol Gray tillbaka. Alldeles enkelt tyckte jag inte det var att förstå och utgå från hennes sätt att formulera berättelser utifrån olika typer av meningar. Jag kände mig rätt låst vid det sättet att skriva.

Tack och lov finns inga måsten i skrivandet och jag fann så småningom mitt eget sätt hur jag skulle formulera en Social berättelse. Jag försökte behålla Carols grundprinciper men angreppssättet för mig blev lite annorlunda.

Datorprat

Efter hand blev jag alltmer nyfiken på varför vissa berättelser verkade ha så god effekt medan andra inte hade det. En återkommande tanke var om jag hade lyckats fånga barnets eget perspektiv i de berättelser som visat sig vara effektiva medan jag missat det i de andra? Tanken ville inte släppa mig utan jag bestämde mig för att ta reda på om det kunde vara på det sättet. Jag började intervjua några barn och ungdomar om situationer som de uppfattade som knepiga. Då flera av dessa hade svårt att följa med i ett samtal övergick jag i stället till att Datorprata med dem.

Vi använde datorn som vårt gemensamma hjälpmedel när vi kommunicerade. Jag skrev frågorna på datorn och barnet svarade. Samtalet genomfördes i ett långsamt tempo. Vi fokuserade på samma sak samtidigt. Frågorna blev synliga och de fanns kvar så barnet kunde gå tillbaka om de glömt vad jag frågat om. Vi satt bredvid varandra och delade tangentbord och bildskärm. Vi använde ett vanligt ordbehandlingsprogram, Microsoft Word.

För att markera vems tur det var att prata lät jag tangentbordet tydligt vandra mellan oss. För att ytterligare markera turtagningen och vem som talade skrevs namnet på talaren:

Gunnel: *Badade du igår?*

Konrad: *Ja*

Gunnel:

Konrad:

I inledningsskedet var det oftast jag som markerade detta. Efter ett tag brukade det gå av sig själv. Jag inledde bara med ett **G** och Konrad med ett **K**. Varför envisas med detta sätt att skriva? Jo, det visade sig vara lättare att gå tillbaka i samtalet och se vem som hade sagt vad. Det hände också att vi läste delar av det vi skrivit och tog olika roller.

För de barn som inte kunde skriva ritade och pratade vi i stället. Efter våra samtal började jag skriva Sociala berättelser som tog med barnets egna funderingar och ordval. Jag upplevde att berättelserna blev tydligare för barnet och hade ett mer positivt utfall.

Det här var mina egna tankar och jag ville gå vidare och se om det verkligen förhöll sig som jag trodde. Jag valde att utveckla ett arbetssätt där jag intervjuade och samtalade med ett par ungdomar via ett datorbaserat hjälpmedel. Ett arbete tillsammans med David 16 år, har jag redovisat i en C-uppsats; *Sociala berättelser med utgångspunkt i Datorprat*.

Datorprat med David

David är en pojke med mångfasetterad problematik. Hans största svårighet är att han inte säger något spontant mer än ja och nej samt hans passivitet. David har en tvillingbror med liknande svårigheter. Som 6 1/2-åring fick han diagnosen MBD/DAMP pga. sina svårigheter inom områdena koncentration, aktivitet och motorik. Sina fem första skolår gick David i en grundskola. Sedan åk 6 har han gått i en grundsärskolegrupp.

När vi startar arbetet går David år 10 i grundsärskolan och är 16 år gammal. Under hela sin skoltid har David haft svårigheter med samspelet med sina jämnåriga. Han har inte kommunicerat med dem. Däremot har han gärna stått utanför gruppen och tittat på när andra barn eller ungdomar lekt eller spelat. Han har varit en synnerligen glad iakttagare. Inget spontantal har förekommit. Om någon tilltalat David har han oftast varit tyst men det har hänt att han svarat fåordigt och viskande. Den ende han svarar hemma är mamma. Under senaste åren har David blivit allt tystare.

Tillsammans med föräldrarna beslutar vi att vi ska försöka nå fram till David via det skrivna ordet. Eftersom David är en tonåring med svag finmotorik känns det lättare att samtala med honom med hjälp av datorn än med pennans hjälp. Vi startar vårt arbete som vi kallar Datorprat.

Utdrag ur dagboksanteckningar 1996

Det är mitt första möte med David, 16 år. Efter många och långa diskussioner med föräldrar och lärare har vi beslutat att jag ska försöka hitta en alternativ kommunikationsväg tillsammans med David.

Inför första mötet är jag väl förberedd på både ämnen och frågor som jag ska prata med David om. Jag funderar om David är förberedd på vårt möte och hur han tänker kring varför han ska träffa mig. Det jag vet om David har hans föräldrar och lärare berättat. Då jag gjort ett par skolbesök vet jag att David åtminstone känner igen mig till utseendet.

Jag möter en lång gänslig kille som tittar ned i golvet och inte möter min blick. När jag tar honom i hand och hälsar honom välkommen är det en försiktig hand som möter min.

Mamma är med första gången och efter jag visat var vi ska sitta är det okej att hon sitter i ett rum bredvid. David är väl förberedd på besöket och vet att vi ska försöka att prata med varandra via en dator. Jag har placerat två stolar tätt intill varandra för att vi ska nå det gemensamma tangentbordet. David sätter sig på den vänstra stolen på allra yttersta kanten och så långt bort från mig som möjligt.

Mina väl förberedda frågor ligger prydligt upplagda bredvid skärmen och jag börjar med att presentera mig själv och uppmanar David att göra likadant. Dundertabbe nummer ett (och det blir många fler efter det!!!). David sitter passiv, inget händer. Han tittar inte upp, han bara sitter i tystnaden. Jag väntar och väntar och tänker att David ska få tid på sig. Till slut inser jag att det är jag som måste ta ett nytt initiativ och omformulera mig. Jag måste göra uppmaningen till en fråga. Och - se då händer det! David lyfter försiktigt upp sin ena hand och svarar på min fråga. Jag inser nu att det där pappret jag så noga förberett och som ligger där så prydligt vid skärmen, det kommer jag inte att ha någon större nytta av. Mina frågor är helt fel ur Davids synvinkel.

Vi trevar oss fram och till sist har jag fått Davids bild av hur hans familj ser ut. Han berättar lite om sina katter och om fritiden men bara när jag ställer direkta frågor. Vi upptäcker gemensamma fotbollsidoler och favoritlag. David svarar ofta med hela meningar. Jag upptäcker snart att det här med frågeorden inte är självklart. Jag får ofta gå in och förklara eller skriva om mina frågor. Vi hinner prata om familjen, fritiden, idrott, skolan och mat innan vi avslutar Datorpratet. David nickar när jag frågar om det är okej att komma fler gånger.

Mina tankar efter vårt första möte är omtumlande. Här möter jag en pojke som bara svarar några få viskande ord hemma med mamma och framför datorn tillsammans med en främmande människa kan han formulera svar på frågor. Han kan dela med sig av tankar och upplevelser. Jag jublar - teorin höll i praktiken, åtminstone denna gång och med David. Jag känner redan en förväntan till nästa tillfälle.

David's ledtrådar

David och jag träffades många gånger och jobbade igenom de flesta situationer som en tonåring kan möta i sin vardag. Efter varje samtal skrev jag en Social berättelse som David fick arbeta med och öva på tillsammans med föräldrarna. Samtliga berättelser samlade David i en egen bok. Vi kallade boken för *David's ledtrådar*.

Efter drygt ett år tar David själv initiativ till att avsluta vårt arbete. Ut marscherar en kille, rak i ryggen och med handen upp till ett hej. Det David har lärt mig kan ingen lärobok lära mig. Jag har fått dela hans tankar och upplevelser. Jag har fått tränga mig på och ställa omöjliga frågor. Han har haft tålamod och låtit mig fråga

och fråga. David har lärt mig hur jag ska ställa frågor. Han har visat vägen in till sitt minne. Han har lärt mig vad *tid* kan betyda för en människas utveckling. Han har själv tagit initiativ till att fråga om sina svårigheter. Han har pekat på hur viktigt det är att ta det enskilda barnets perspektiv innan jag formulerar en Social berättelse. Saker är sällan som det ser ut att vara!

*Har du själv prövat att samtala med hjälp av det skrivna ordet?
Om inte - våga testa och varför inte starta vid datorn?*

Övergången till Seriesamtal

Mina tankar kring vikten av att ta det enskilda barnets perspektiv blev styrkta och så mycket roligare det blev för mig. Jag kunde ta del av en annan persons tankar och uppfattning av omvärlden. Jag fick tillgång till hur en person inom autismspektret kan tänka. Detta var en kunskap som ingen bok kan förmedla. Jag fick inspiration att skriva fler Sociala berättelser och försöka utveckla arbetet.

Datorn fungerade och fungerar än idag alldeles utmärkt vid planerade samtal. Däremot var och är den till liten hjälp i skogen eller på bussen när det plötsligt uppstår en kaotisk situation. Hur skulle jag kunna ersätta den med något annat kommunikationshjälpmedel?

Någonstans, nästan inne i glömskans vrå, fanns minnesbilder av Carol Grays föreläsning. Hade hon inte beskrivit något om ritande och skrivande i seriens form? Jovisst, i slutet av sin föreläsning nämnde hon något om *Comic Strip Conversation* men hon utvecklade det aldrig. Däremot lämnade Carol material där hon beskrev detta arbete. *Comic Strip Conversation* översattes till Seriesamtal. Återigen ett mycket enkelt hjälpmedel. Jag kunde vid många tillfällen byta ut datorn och i stället använda papper och penna. Så mycket lättare det blev i vardagen. Jag började samtala med barnen med hjälp av enkla streckgubbar försedda med pratbubblor och tankebubblor. Penna och papper kom plötsligt fram både på bussen och i skogen.

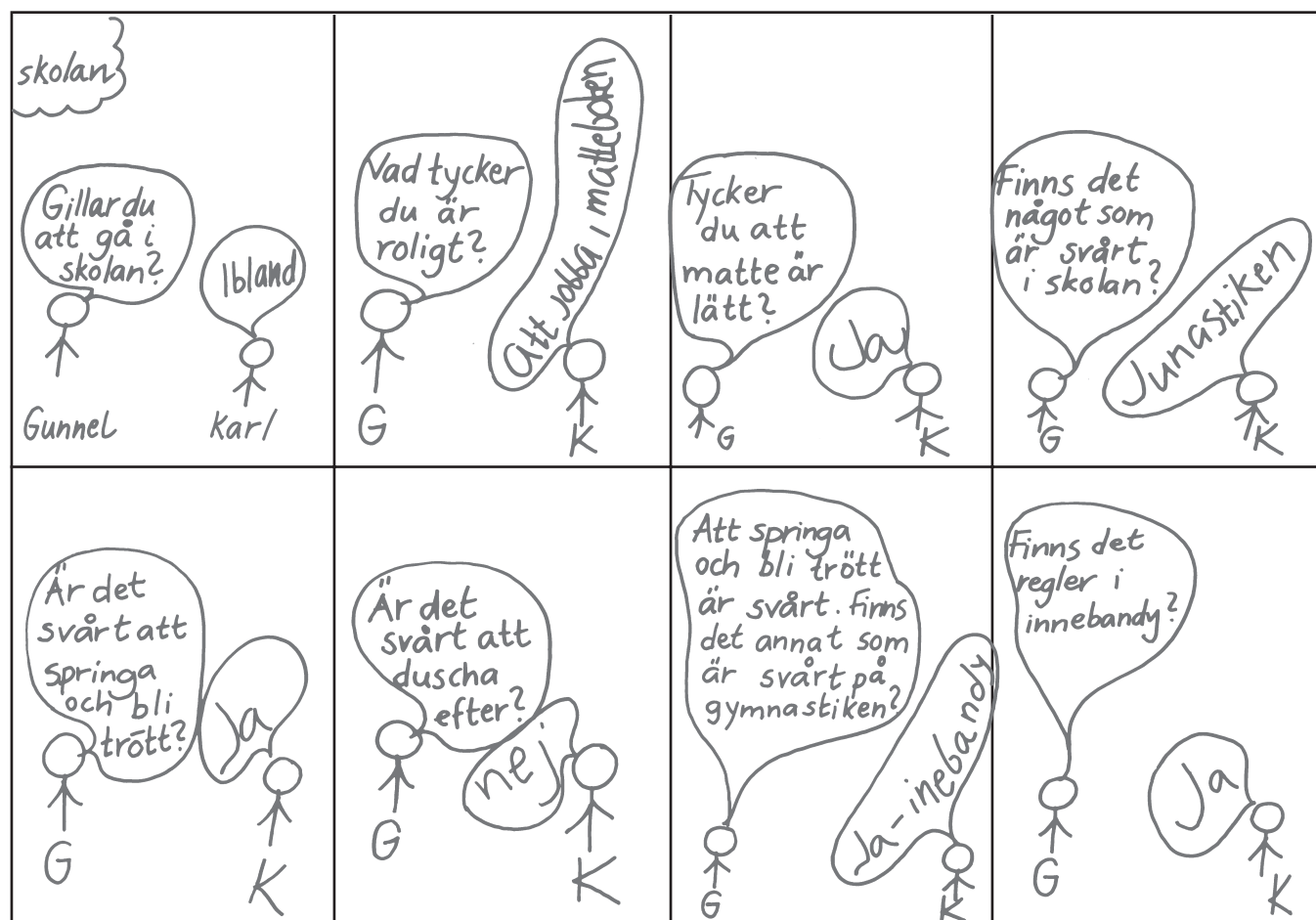
Under ett veckolångt besök hos Carol Gray fick jag möjlighet att följa hennes vardagsarbete. Det visade sig att hon ofta använde Seriesamtalet i sina möten med elever. Här möjliggjordes en kommunikation som var synlig. Många missförstånd kunde redas ut. Ibland behövde Seriesamtalet följas upp av en Social berättelse. Ibland räckte det med det ritade samtalet.

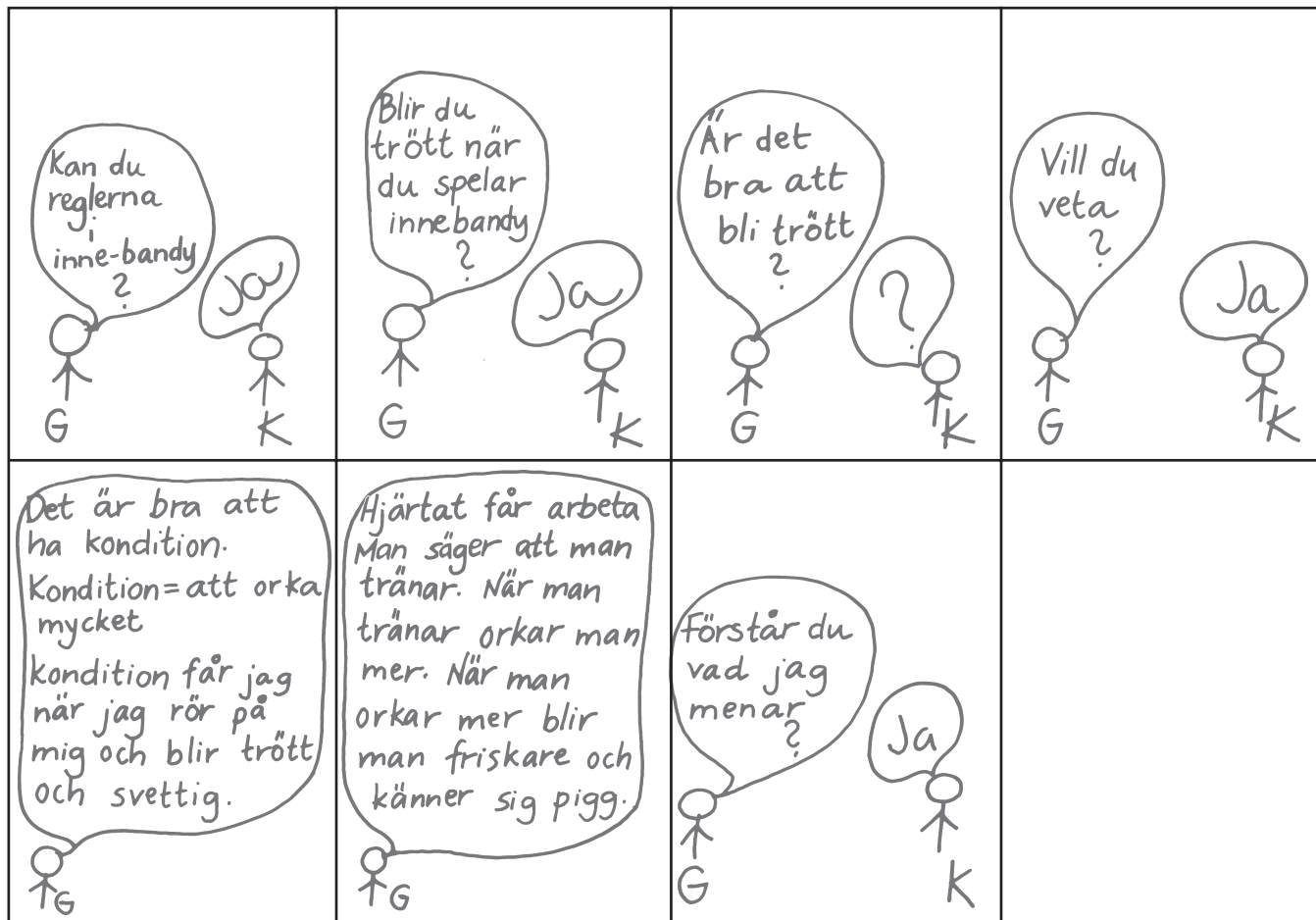
En del elever fick tillsammans med Carol Gray värdera och bedöma olika situationer och uttalanden. Detta gjordes med hjälp av färger. Varje elev valde egna färger som representerade olika känslor och egenskaper. Det blev ett konkret sätt att samtala om detta svåra - känslor, att kunna värdera och bedöma.

Vikten av att ta barnets perspektiv

Så övergick jag alltmer till att samtala med barn med hjälp av papper och penna för att bättre förstå hur de tänker. De allra flesta Sociala berättelser jag skriver föregås numera av ett sådant samtal. Kanske var det Karl som visade mig vägen?

Karl, 7 år, gillade inte alls gymnastiken. Han vägrade till slut att gå dit. Vi vuxna som fanns runt om honom hade våra autismglasögon och förklarade hans beteende utifrån våra kunskaper. Ena stunden tänkte vi att det nog var reglerna i den nya leken han inte förstod. I andra stunden tänkte vi på duschsituationen. Han var ju känslig för ljud... och visst har han ett annorlunda sätt att uppleva beröring... nog var strålarna i duschen allt lite otäcka. Vi vuxna enades om att det var duschen som ställt till det för Karl och beslöt att skriva en Social berättelse om varför det var viktigt att duscha efter gymnastiken. Innan vi skulle skriva berättelsen bestämde vi att jag skulle ritprata med honom för att ta reda på vad i duschen som var det otäcka. Så här utföll det samtalet:

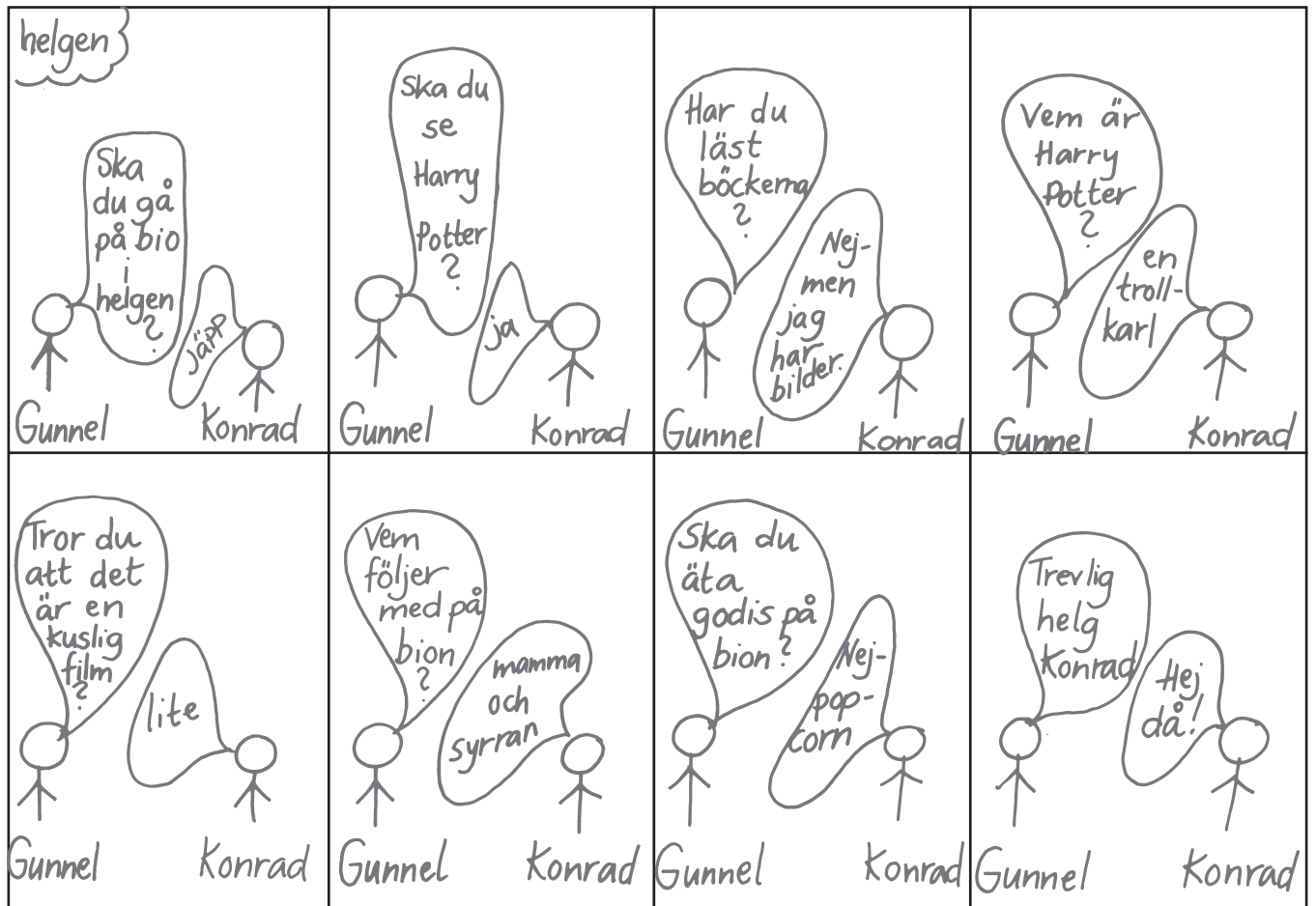

Tänk så fel det hade blivit om vi hade skrivit en berättelse med fokus på varför vi ska duscha. Inte hade vi löst hans gymnastikproblem för det! Hans svårighet var ju i stället att han inte förstod vad som hände med hans kropp när han blev trött och hjärtat slog snabbare. Dessutom upplevde han obehag när han blev svettig!

Exemplen är många då jag tagit för givet att jag vet hur en annan person uppfattar en situation. Att våga säga "Jag vet inte hur du tänker men du kan visa mig" har ökat min förståelse för ett annorlunda tänkande.

Även om jag oftare tar till pennan som hjälp i samtal med barn och ungdomar har jag inte lagt Datorpratet på hyllan. Det kommer fram vid planerade samtal där barnet blivit ungdom och har en bra förmåga att skriva på datorn. Även då pennan känns alltför klumpig i ett barns hand kan datorn bli en räddningsplanka. En spännande utveckling kan vara att göra Seriesamtalen på datorn!

Vad är ett Seriesamtal - Ritprat?

Ett Seriesamtal kan beskrivas som ett samtal med hjälp av enkla bilder. Bilderna är försedda med prat- eller tankebubblor. Man ritar, skriver och förklarar det man pratar om. Ett annat ord för Seriesamtal kan därför vara att ritprata.

Seriesamtalets fördelar

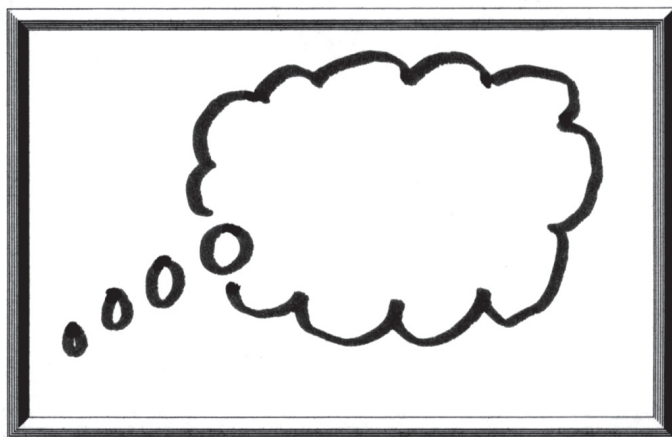
Samtalet bygger på en här och nusituation. Det vi talar om kan vi se. Förutom att samtalet visas visuellt blir fördelarna många. Tempot blir ett annat. Det går långsammare. Jag skriver inte lika fort som jag talar. Jag använder också betydligt färre ord i skriftspråket. För den där språk och tanke ännu inte är i fas med varandra finns en god chans att hänga med.

Seriesamtalet ger en tydlig fokusering på vad man pratar om. Tappar barnet tråden går det lätt att återföra till ämnet. Det är också lättare att själv hålla kvar vid ämnet och inte byta så ofta som man har en benägenhet att göra i det verbala samtalet. Man avslutar varje sekvens innan man börjar med en ny.

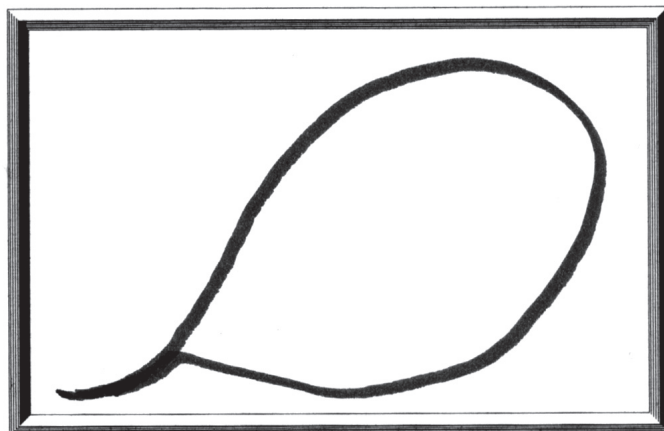
När man ritat och pratar kan det bli lättare att hitta ledtrådar in till barnets minne kring saker man vill samtala om. Bilderna hjälper dem på traven.

De som ritpratar har en delad uppmärksamhet på vad som byggs upp med pennans hjälp. Personer som har svårt att tolka gester, mimik, kroppsspråk och annan ickeverbal kommunikation kan bortse från denna dimension. Det konkreta på pappret förmedlar budskapet. De slipper använda den intuitiva tolkningen och i stället koncentrera sig på det faktiska.

I Ritpratet sker en tydlig turtagning. Genom att använda samma penna kan denna turtagning förstärkas.

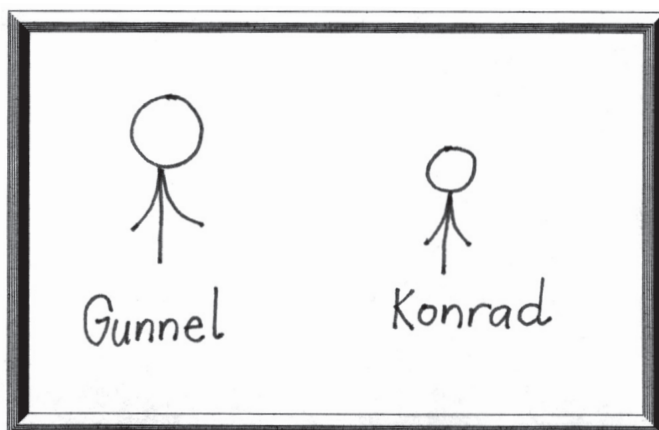
Tankebubblorna har en tydlighet när det gäller att visa människors tankar i olika situationer. Hur kan man på annat sätt göra tanken konkret?

Pratbubblorna har i sin tur möjlighet att visa hur ett samtal byggs upp. När den ena personen säger något kommer det att påverka den andres tankar och därmed också svaret. Kanske kan man lättare förstå andra människor om man tydligt kan se hur de tänker, känner och uttalar sig.

--	--	--	--

Då samtalet byggs upp i seriens form, dvs. i sekvenser, blir det lätt att träna och följa den röda tråden i en händelse. Informationen byggs upp logiskt och man har möjlighet att se samband och hur saker hänger ihop.

Genom att sätta namn på de personer som deltar i samtalet och rita den tydliga pratbubblan från den talande personen pratar man om sig själv i jagform.

För mig finns inget tydligare och bättre sätt att visa och öva sig i att använda pronomen: **jag – du**. Hur många timmar av träning har inte lagts ned på denna svåra övning med barn som har autism eller språksvårigheter och sällan med synbart resultat?

Seriesamtalet kan bli ett spännande möte för föräldrar och personal när de vill veta hur deras barn upplever och funderar över olika händelser och begrepp. För barnet kan det leda till en ökad förståelse för den vardag de lever i. Kanske kan det bli för ert barn som för David?

För vilka personer kan man använda Seriesamtal?

För att kunna ritprata med någon behöver han eller hon inte själv kunna läsa, skriva eller rita. En förutsättning är ändå att personen är intresserad av bilder, böcker eller tidningar och därmed förstår att en bild eller det skrivna ordet förmedlar något.

Själv har jag främst provat Seriesamtalet med barn och ungdomar inom autismspektret. Eleverna har varit i åldrarna 5 –21 år. De har varit intresserade av bilder och skriven text. Många har kunnat läsa några ordbilder. Andra har kunnat läsa flytande och några har inte alls knäckt läskoden.

Jag har dessutom haft förmånen att följa många föräldrar och personal inom skola, barnomsorg och vård som provat Seriesamtal. Vi har testat arbetssättet tillsammans med barn, ungdomar och vuxna som haft svårt med uppmärksamhet och koncentration. Det kan också ha varit de som haft svårt att uttrycka sig verbalt. De barn som behöver lång tid på sig i ett samtal har funnit nöje i denna form då de fått den tid de har behövt. Till denna grupp kan man räkna barn som har svenska som andra språk. Många är de ord som de bara hört och inte sett och därför ibland missat både grammatik och uttal.

Man skulle kunna uttrycka att detta är en form av "ickestress-samtal". Det finns en grupp personer som pratar och pratar utan att bekymra sig över vad samtalspartnern uppfattar. De kan prata mycket utan att hålla sig till ämnet. De pratar så fort att motparten inte har en chans att följa med i samtalet. Seriesamtalet hjälper dem att hålla sig till ämnet. Det hjälper dessutom till att dra ned på tempot: "Jag hinner inte skriva allt det du säger"...

För mig som gammal lågstadielärare känns arbetssättet bekant med att skriva ned det barnen säger. Hur många är inte de barn som lärde sig läsa på talets grund? Skillnaden för mig är att här ritar jag enkla figurer och sätter in pratet i bubblor. Viktigt är också att bara aktivera ett sinne åt gången. Jag skriver först och läser sedan. Jag tänker att så här skulle jag göra med Pelle, Fia och Simon när läsinlär-

ningen känns svår, tråkig och omotiverad. För det är ju inte alla barn som har förstått att det jag säger kan jag skriva. Ta lilla Karin, 7 år, som skulle invigas i läsningen mysterium. Inte förstod hon vad som var meningen med alla krumelurerna. Men en dag när fröken sitter och ritpratar med henne och skriver ned hennes prat i en pratbubbla utbrister hon: "Va, kan du skriva det jag säger?"

Några lärare har provat på Seriesamtal i grupp. Då har de t.ex. rett ut problem som inträffat på rasten. I några fall har de använt Seriesamtalet för att reda ut mobbning.

Material vid Seriesamtal

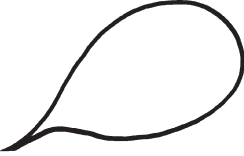
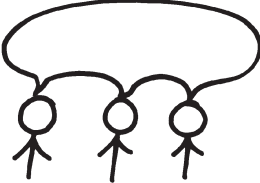

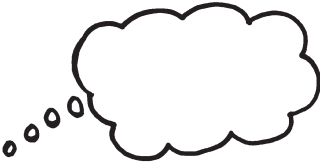

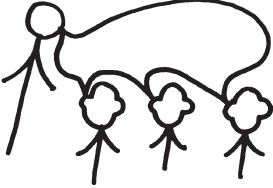

Materialet man använder är enkelt, billigt och lättillgängligt. Papper och penna är allt som behövs. Pappret kan vara i vilket format som helst. Stora papper är bra för barn som behöver rita och skriva stort. Själv använder jag mest vanliga A4-papper. Några gånger har vi använt whiteboardtavla. Det har gått bra då Seriesamtalet är ett här- och nusamtal som inte behöver sparas. Hur ofta sparar vi ett verbalt samtal?

För mig har det visat sig bra att jag redan från början rutat upp pappret eller det skrivunderlag jag haft. Jag använder ett A4 där jag markerat åtta rutor. Ibland fyller samtalet alla åtta rutor. Ibland är det kortare men oftast får vi använda många papper.

I början när jag ritpratade, rutade jag inte upp pappret. Samtalet blev då en röra av bilder och bubblor. Den logiska uppbyggnaden i sekvenser gick förlorad liksom möjligheten att läsa igenom samtalet när vi var färdiga.

En vanlig blyertspenna har vi till hands. Vi använder bara *en* penna gemensamt. Detta för att förstärka turtagningen i samtalet. För en del barn behövs också ett radergummi. Andra barn accepterar att man bara kryssar över det som blir fel. Färgpennor kan användas i ett senare skede.

Till hjälp behöver man också ett lexikon av bilder. Bilderna är naturligtvis personliga och kommer att förändras och utvecklas under resans gång. Det viktiga är att man inte invecklar sig i krångliga och detaljrika bilder. Själv utgår jag från Carol Grays åtta grundsymboler. För de allra flesta barn är dessa symboler väl bekanta från seriernas värld.

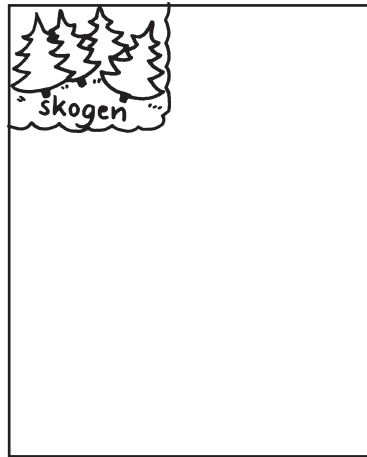
 <p>Prata - det är ord som jag säger. Vi pratar med varandra för att berätta viktiga saker för varandra. Det kallas att samtala.</p>	 <p>Ibland pratar jag och flera personer samtidigt. Vi kan också sjunga tillsammans.</p>
 <p>Låg eller hög volym. Jag använder låg volym när jag ska viska och inte störa andra. Jag använder hög volym när jag pratar med många eller när jag pratar med någon som är i ett annat rum.</p>	 <p>Tankar - det är ord eller bilder som finns inom mig. Jag har tankar. Andra människor har tankar.</p>
 <p>Lyssna - Jag använder mina öron för att höra vad andra säger. Jag lyssnar på den som pratar med mig.</p>	 <p>Jag lyssnar när någon pratar både till mig och många andra samtidigt.</p>
 <p>Avbryta - När någon inte pratat färdigt och mina ord krockar med ord från den andra avbryter jag. Ingen kan höra vad vi säger.</p>	 <p>Ibland händer det att jag avbryter när två personer redan pratar. Då kan ingen höra vad de säger.</p>

Hur går ett Seriesamtal till?

När man genomför ett Seriesamtal sitter de som ska samtala bredvid varandra. Båda personerna ska nå materialet man använder samt se det från samma håll. Sitter man så kopplar man lättare bort den ibland förvirrande icke-verbala kommunikationen. Jag brukar själv sätta mig på vänster sida då det är jag som i början inleder och för samtalet. Genom denna placering blir läsriktningen naturlig.

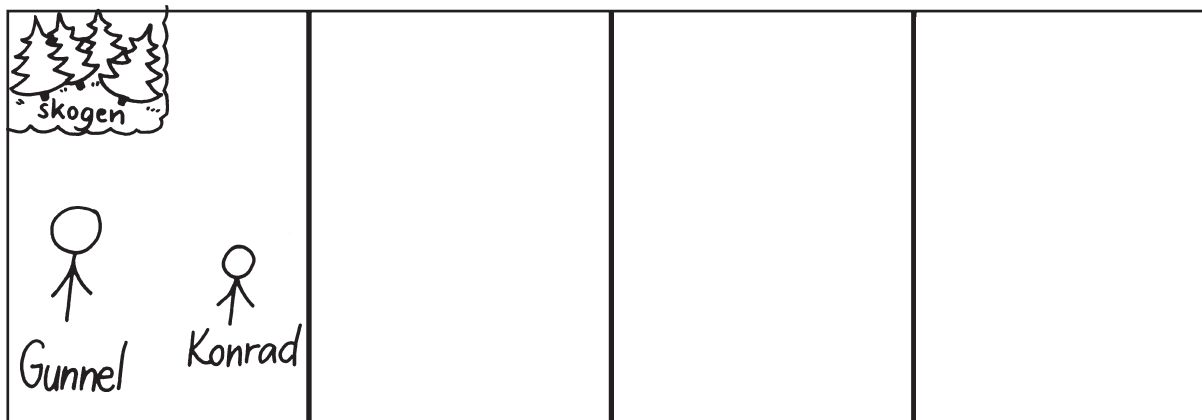
Det är viktigt att miljön runt omkring är en välbekant miljö utan störande yttre moment. Särskilt viktigt är detta under introduktionsfasen. Om barnet finner glädje och mening i denna samtalsform kan man i ett senare skede använda papper och penna i vilken miljö som helst.

Vi börjar med att bestämma ämne för samtalet. De första gångerna är det vanligast att den vuxne bestämmer ämne. När barnet blivit väl bekant med sättet att arbeta finns möjligheter för honom/henne att själv ta initiativ till önskat innehåll. Då övergår intervjun till att bli en verklig konversation. För att visa vad samtalet ska handla om ritas man en liten symbol uppe i vänstra hörnet. Symbolen kan vara en TV om det är ett TV-program man ska samtala om. Är det en händelse från skogspromenaden gör man en symbol för det.

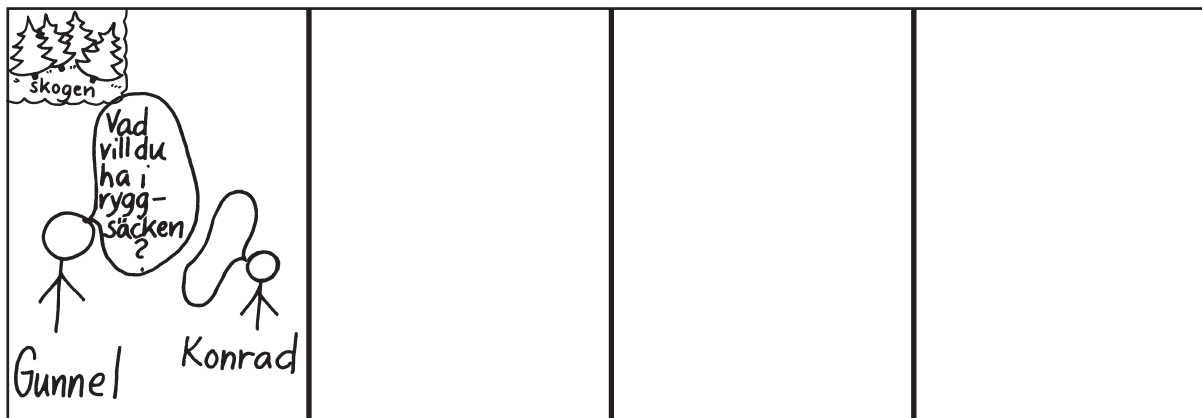

Seriesamtal med barn som inte kan läsa och skriva

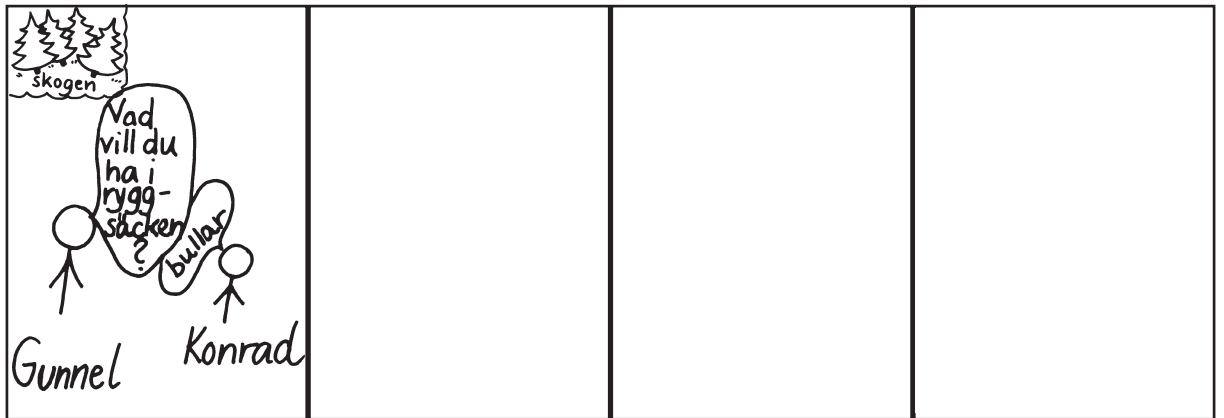
När jag gör ett Seriesamtal med ett barn som inte kan läsa och skriva är det jag som håller i pennan. Här är jag mycket noga med att bara använda en informationskanal åt gången.

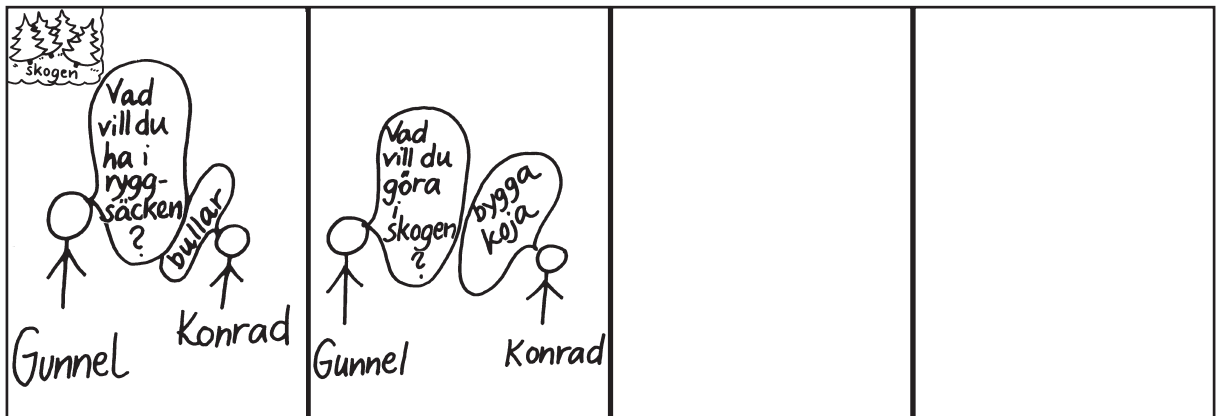
Jag börjar med att rita symbolen för vad vi ska prata om och visar barnet. Därefter ritar jag mig själv och barnet i form av streckgubbar. Så skriver jag våra namn under respektive figur. Under denna tid är jag alldeles tyst. Jag visar barnet bilden och läser och pekar: Gunnel - Konrad.

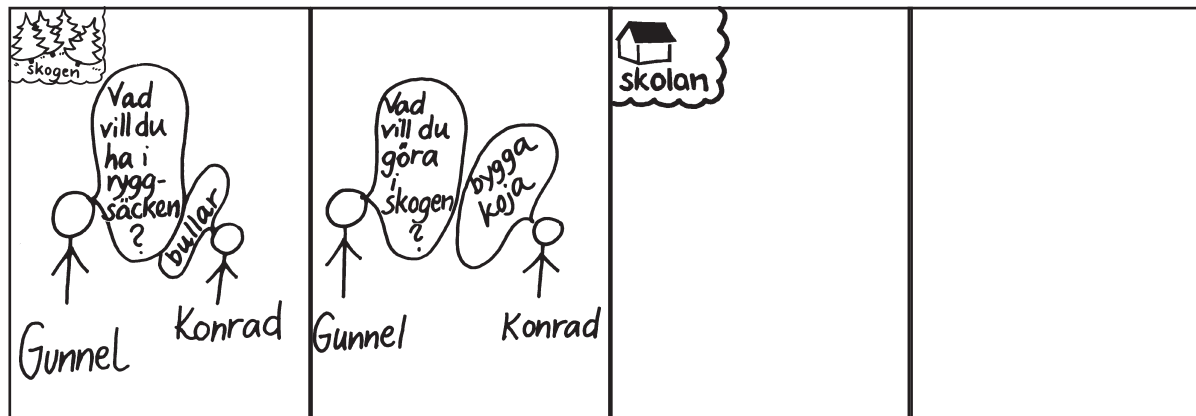
Sedan ritar jag en pratbubbla från min mun och skriver min inledningsfras. Här är jag också tyst. Det är bara pennan som arbetar. Så ritar jag en pratbubbla från Konrads mun och skickar över pappret till honom. Nu läser jag vad jag skrivit och pekar samtidigt på min bubbla. Jag pekar på hans bubbla och inväntar svar.

När han svarar skriver jag direkt ned hans svar i bubblan.

Jag tar så tillbaka papperet och ritar upp oss i nästa ruta samt skriver våra namn under. Jag ritar en pratbubbla från min mun och skriver ned nästa fråga. Ritar en pratbubbla från Konrads mun och skickar över papperet. Nu läser jag vad jag skrivit och inväntar Konrads svar samt skriver ned det. Så här fortsätter samtalet.

Skulle jag vilja byta ämne under samtalets gång markerar jag det genom att rita en ny symbol uppe i nästa rutans vänstra hörn. Många barn tar ganska snabbt själva initiativ till att skriva sina namn under sin streckgubbe. En del vill också rita sig själva. Det är helt okej. Bara man inte låter dem rita bilder som tar lång tid att rita. Fokus ska istället ligga på innehållet i prat- och tankebubblorna.

Hur man avslutar ett Seriesamtal

När samtalet känns färdigt avslutar vi genom att läsa igenom det. Jag läser min text och Konrad läser sin. Många gånger kan även ett icke-läsande barn komma ihåg sina svar och läser sina bubblor. Det är detta som gör att jag tror det kan användas i läsinlärning. Barnet lär sig att läsa genom att skriva. Självförtroendet stärks genom känslan av att jag kan.

Även det allra tystaste barn kanske kan läsa. David får illustrera det.

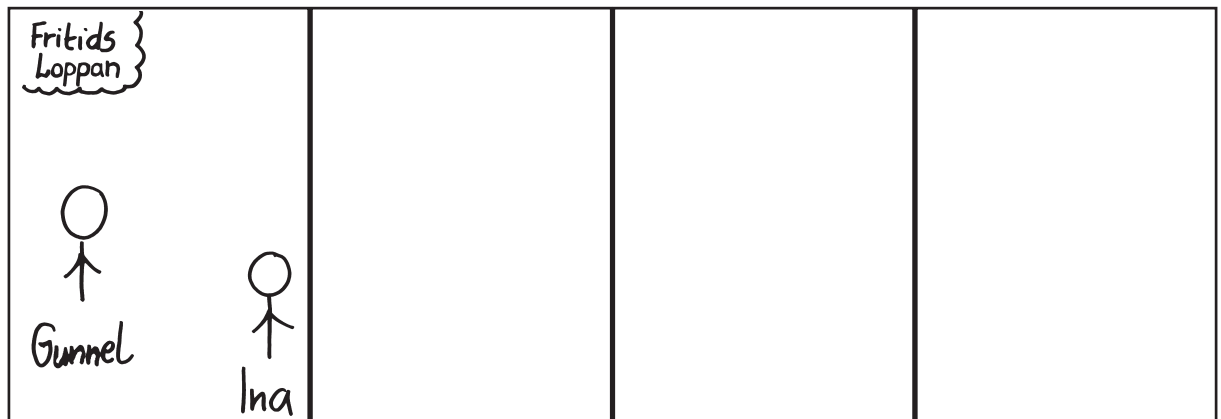
Efter att David och jag hade avslutat vårt Datorprat hände det att jag besökte honom i skolan. Ibland hade jag med mig en bärbar dator för att kolla upp om det var något han funderade på eller om något var oklart inför t.ex. praktikperioder. Vid ett par tillfällen hade jag också tagit fram papper och penna och vi hade ritprat. Jag hade aldrig haft några krav på honom att läsa igenom samtalen högt med mig utan det var jag som hade läst.

Så en dag när vi hade ritprat och vi skulle som vanligt gå igenom samtalet och se att vi hade uppfattat varandra rätt bad jag David att läsa sina bubblor. Han gjorde det! Jag som aldrig hade hört hans röst fick nu höra en skrovlig mansröst. Han läste!! Visserligen läste han på inandning och det fanns mycket jag kunde visa honom för att det skulle gå lättare. Men han läste och jag hörde hans röst! Naturligtvis var jag tvungen att fortsätta vårt tysta samtal och fråga varför han

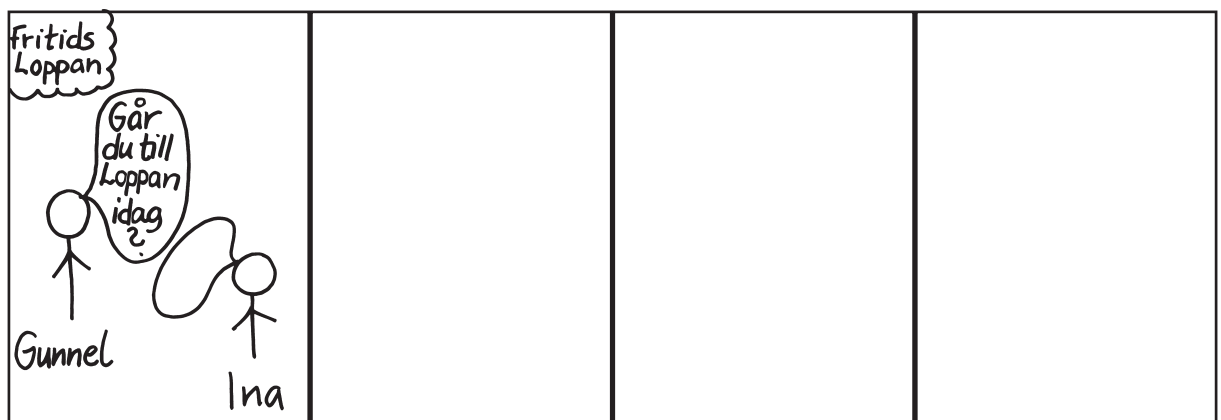
kunde läsa högt. Han försökte förklara för mig hur svårt det var att både tänka ut vad han skulle säga och sedan producera dessa ord i rätt ordning. Oftast glömde han bort vad han tänkt ut att han skulle säga när han började. Det gick lättare att se frågorna - tänka - svara genom att skriva - läsa. När han läste behövde han ju inte samtidigt tänka på vad han skulle säga. Det fanns redan väl synligt framför honom.

Seriesamtal med barn som kan läsa och skriva

För de barn som är goda läsare och skrivare blir samtalet om möjligt ännu tyngre. Här vandrar bara pappret mellan de som är involverade i samtalet.

Jag startar precis som med det icke-läsande barnet. Jag ritar en symbol för vad vi ska samtala om samt vilka personer som deltar i samtalet:

Jag skriver vad jag säger och ritar i en pratbubbla för barnet. Jag skickar över pappret och pennan och markerar på så sätt att jag vill ha ett svar. Förhoppningsvis svarar barnet. De flesta gör det utan andra förklaringar. Blir det stopp

redan här har jag troligtvis inlett med en felaktig fråga utifrån barnets perspektiv. Först när samtalet är färdigskrivet använder vi våra röster och läser upp våra respektive prat och tankebubblor.

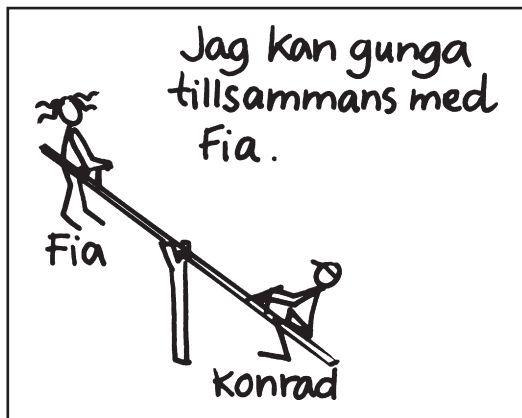
Tillsammans med en del barn och ungdomar har jag försökt att träna upp nyfikenheten genom att hålla för det jag skriver. Här har jag fått uppleva många goda stunder av förväntan.

Vad gör vi med våra Seriesamtal?

Vad gör vi då med det vi kommer fram till? En del samtal är just bara samtal. Vi tränar det sociala småpratet.

Andra samtal kan ligga till grund för en Social berättelse. Det kan vara samtal där jag upptäcker att Konrad inte förstått ett begrepp eller en situation och den behöver förtydligas med en berättelse.

I Seriesamtal som försöker reda ut en besvärlig händelse som just inträffat, försöker vi med pennans hjälp hitta en lösning på hur man kan göra nästa gång detta kan hända. Förslaget på lösning klipper vi ut och sparar. Bilden tar vi fram vid behov.

Barnet behöver inte spara sina samtal om de absolut inte propsar på det. Själv har jag haft glädje av att dokumentera de olika samtalen då jag snabbt upptäckte att varje barn har sitt eget mönster för hur man svarar på frågor. Därmed blev det lättare att ställa rätt frågor vid nästa Seriesamtal. Det är en konst att ställa rätt frågor och det behövs mycket tid till träning. Det bästa av allt är att det sällan kan bli fel. De frågor som är irrelevanta för barnet svarar de inte på.

Vikten av att kunna använda ?

En god hjälp är att lära barnet att använda ?. Återigen är det David som visat mig vägen hur betydelsefull denna lilla krumelur kan vara för att utveckla ett samtal.

Utdrag ur dagboksanteckningar

Det är Davids och min femte träff. David har flyttat in till mitten av stolen och verkar inte längre besvärad av att jag sitter så nära. I början svarar han på mina frågor utan större bekymmer. En och annan fråga får jag omformulera för att vi ska komma vidare. Så skriver jag en fråga, som för mig är självklar och skickar över tangentbordet till David. Inget händer. Han sitter helt passiv. Jag väntar och väntar. Fortfarande händer inget. Jag omformulerar frågan - inget händer. Tycker David att mina frågor är töntiga eller ... ?

Till slut dyker en annan tanke upp i mig. Tänk om det är så att David inte förstår hur han ska göra när något är oklart, när han inte förstår mitt ordval eller vad jag är ute efter. Jag introducerar ? och beslutar att skriva en Social berättelse om ? och frågor. David tränar den hemma under två veckors tid.

Så händer det. Vi sitter som vanligt hopträngda i mitt lilla krypin. Just den här dagen samtalar vi om gymnastiktimmarna som inte är särskilt populära i Davids tycke. Vidare resonerar vi om kommande läsår och den inriktning på gymnasieprogram som David ska välja.

Jag ställer en fråga om var en av klasskompisarna ska gå. Då händer det!!!! David sitter stilla en stund, så trycker han ned ? och tittar på mig med triumf i blicken. Under resten av samtalet använder han ? varje gång han inte vet eller förstår en fråga. Han visar glädje och tittar på mig varje gång han trycker ned frågetecknet.

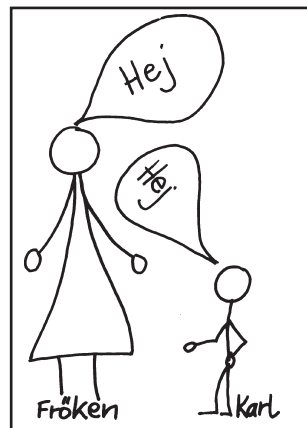
Jag behöver knappast tillägga att denna händelse blev början till en helt annan kommunikation oss emellan. Om en person inte förstår att människor har olika tankar och kunskaper är det svårt att be om hjälp. Man utgår från sitt eget tänkande - om jag inte kan så kan ju inte du heller

Arbetsgång för Seriesamtal

När jag arbetar med Seriesamtal använder jag fem olika steg eller nivåer. Det finns säkert fler men de här har jag som riktmärke.

Steg 1: Bekanta sig med tekniken

Det finns barn som inte klarar av hela serier av händelser. För de barnen har jag provat att använda något som jag kallat **Pratkort**. Kortet kan användas när man vill förstärka och öva en speciell situation. Som här när Karl kan se vad han ska säga när fröken säger hej.

Kortet visas varje gång Karl ska svara. I början övar Karl med en och samma person för att sedan öva tillsammans med andra.

En bild överför mycket mer information än alla de ord vi använder. Ta begreppet *inte*. Vad betyder det för en person med autism? Tänk så många missuppfattningar som uppstått pga. detta abstrakta begrepp. "Svär inte" blir lätt "svär". "Hoppa inte i soffan" blir "hoppa i soffan". Vad startar det för funderingar i barnets huvud?

Konrad, 9 år, har ett begränsat språk men han kan många svordomar. Tusentals är de tillsägningar han fått att "inte svära" men effekten har helt uteblivit. En dag vid samlingen, när ännu en svordom kommit över Konrads läppar, bestämmer

sig läraren för att prova det *magiska röda krysset*. Sagt och gjort. Hon ritar Konrad på tavlan och skriver hans namn under. I pratbubblan från hans mun skriver hon svordomen han nyss har sagt. Så sätter hon ett rött kryss över. Konrad blir häpen. Han håller sig för munnen. Dagen efter kommer återigen ett fult ord över hans läppar. Fröken ritar och skriver ordet. Hon hinner inte sätta dit det röda krysset innan Konrad är framme med svampen i högsta hugg: Han suddar bort sin pratbubbla. Några fler svordomar kommer sedan inte ur Konrads mun.

Det röda krysset kan användas till mycket. Har ni provat på att kryssa över förbjudna skåp, lådor, dörrar eller annat som ni vill att barnet ska låta bli?

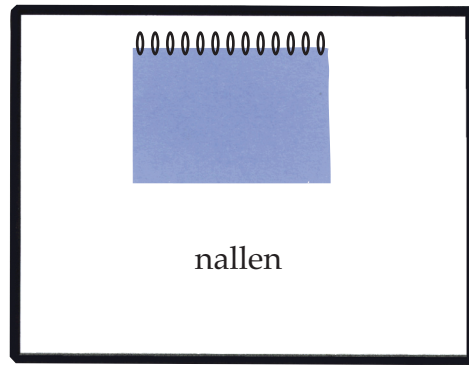
När det gäller bildens förträfflighet och röda kryss kan jag inte låta bli att berätta om en lärare som arbetade tillsammans med en flicka med diagnos autism. Hon gick i förskolan när detta inträffade. Det hände långt innan vi hade hört talas om Sociala berättelser eller Seriesamtal. Flickan älskade vattenpölar och var knappast bekymrad över konsekvenserna av att hoppa i dem. Innan hon gick ut på rast förmanade läraren: "Hoppa inte i vattenpölar". Naturligtvis sökte hon upp första bästa pöl och hoppade så både hon och kompisar blev blöta. Men glad var hon. Detta beteende fortsatte och läraren blev alltmer frustrerad. När orden inte längre räckte till tog hon fram papper och penna. Hon ritade en bild där flickan hoppade i en pöl så vattnet stänkte. Så tog hon en röd penna och gjorde ett tjockt rött kryss över situationen och visade. Som genom ett trollslag slutade flickan att hoppa i vattenpölar.

Många gånger fungerar det röda krysset på detta magiska sätt. Därför kallar jag det magiskt. Egentligen är det inte konstigare än att man lyckats hitta en bild in till barnets tänkande. Mycket av arbetet med barn med autism handlar om att hitta konkreta vägar in i deras tankevärld.

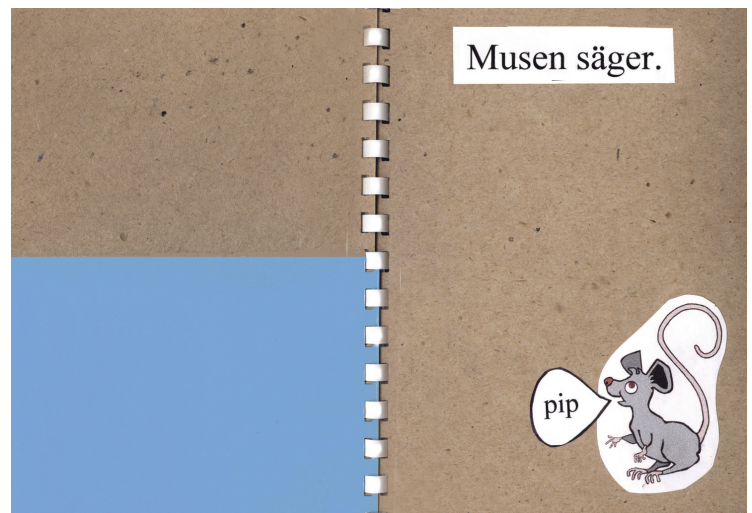
Att börja formulera ord med hjälp av pratbubblor

Seriens form kan förutom att göra kommunikationen begriplig också hjälpa ett tyst barn att börja formulera ord. Robin får visa hur det kan gå till.

Robin var sju år. Han formulerade få ord. De ord han använde var otydliga. Genom ett intensivt arbete med läsinlärning började han läsa av ord och på så sätt formulera dem inne i sin mun. Med inspiration från Iréne Johanssons läspaket valdes ord och begrepp med omsorg och utgick från hans verklighet. Samtliga representerades av såväl bild som det skrivna ordet. Först samlade han substantiv.

Så gjorde man på samma sätt med aktivitetsord. När han var säker på några substantiv och några verb satte man ihop orden till meningar. Fortfarande förstärktes orden med bilder. Redan här kunde han läsa hela meningar. Uttalet blev allt tydligare.

Efter mycket träning kunde man lämna bilderna och låta ordbilden vara stödet. Så småningom kunde Robin svara på frågor där de tränade orden efterfrågades. Han är idag, några år senare, dessutom på god väg att knäcka läskoden.

Svårigheten är att använda orden i ett spontantal. En av många förutsättningar för att en verbal kommunikation ska starta är att först samla på sig en massa ord och kunna uttala dem. För att ytterligare förstärka att orden ska komma från Robins mun använder man idag digitala bilder på Robin med pratbubblor. Detta sker i vardagssituationer. På så sätt tränar man bl.a. hur han ska hälsa när han kommer till skolan på morgonen.

Första steget i Seriesamtalet kan bli ett långt steg både i tid och utveckling. Det kan ibland möjliggöra det tysta barnets start till en verbal kommunikation. Robin är inte där ännu men han är på god väg.

*Fungerar det röda krysset på ditt barn? **X***

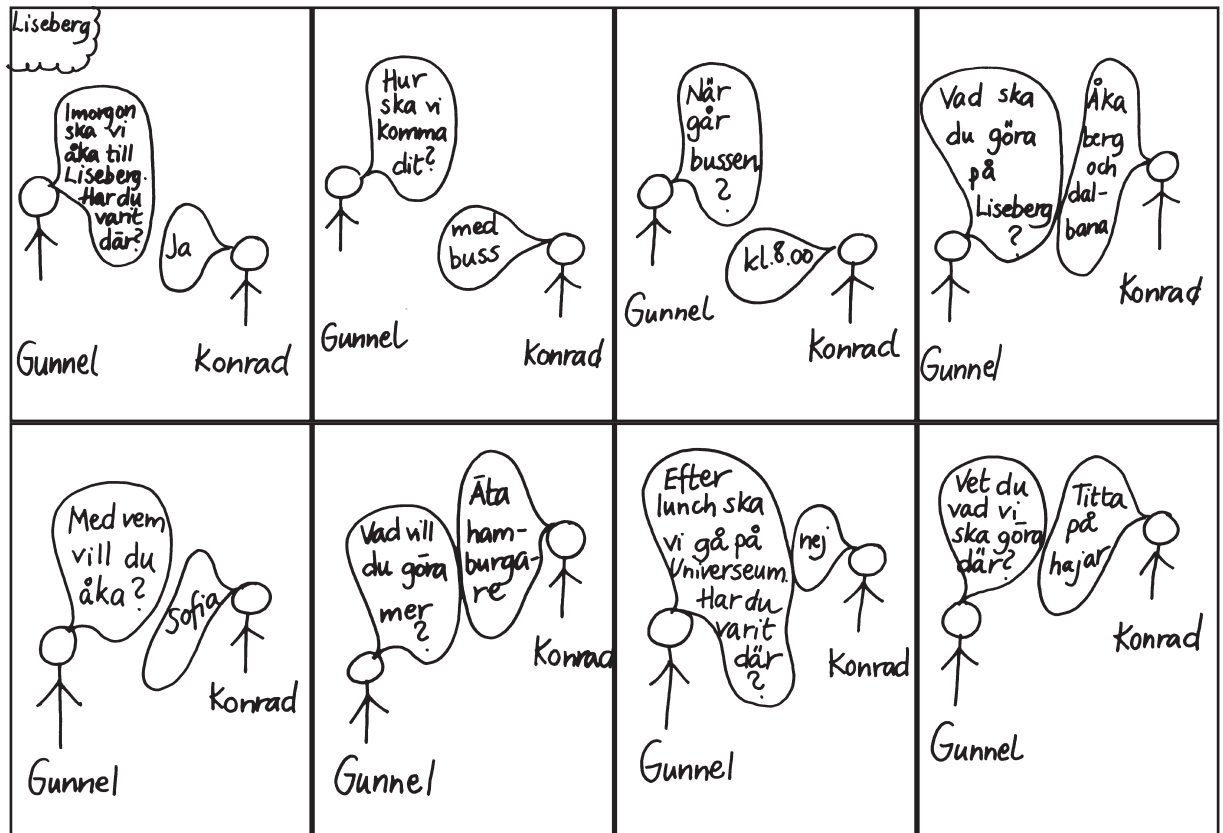
Testa på något skåp som du vill att barnet inte ska ha tillgång till. Kanske du vill att ditt barn ska vara tyst i en viss situation. Använd ett kort på ditt barn och rita en pratbubbla från munnen. Sätt ett rött kryss över pratbubblan.

Steg 2: Bekanta sig med tekniken när man kan följa en serie av bilder

Här startar jag om barnet förstår och kan följa en kedja av händelser. Jag börjar med att försöka ta reda på om Seriesamtalet passar just det här barnet. Jag gör aldrig någon stor affär av att vi ska ritprata. Sällan förklarar jag i förväg vad vi ska göra utan använder det som om det vore absolut självklart. Jag tar bara fram

papper och penna och startar. Vi försöker att gör det lustfyllt och pratar om något trevligt som nyss har hänt eller något som ska hända.

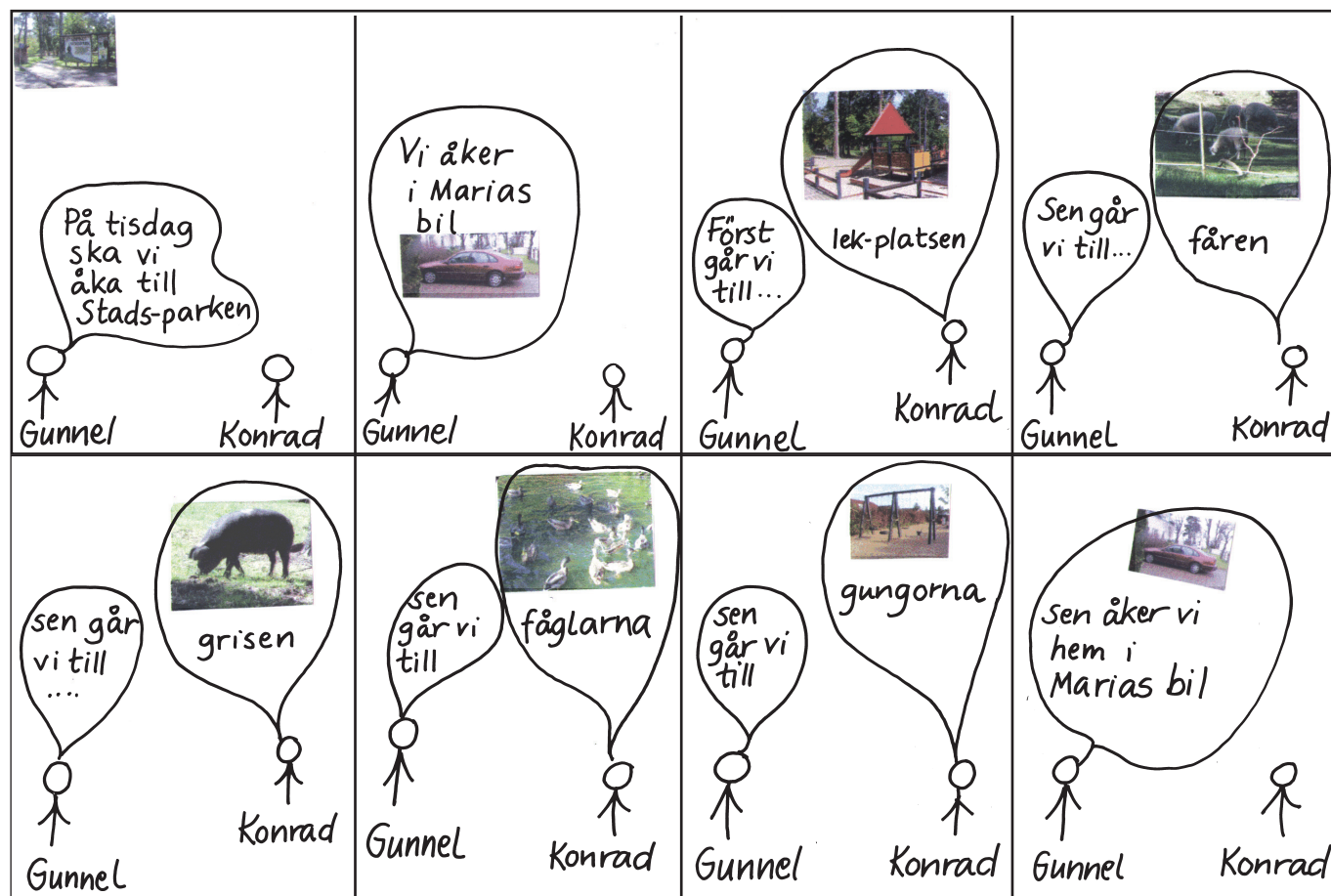
En annan infallsvinkel är barnets specialintresse. Jag intervjuar och barnet svarar. Alla antydningar av krav måste uteslutas annars har vi förlorat både Kalle och Fia som är så uttjatade av alla tillrättavisningar. Meningen är att Seriesamtalet ska bli ett hjälpmedel för kommunikation och inte ett uppfostringsprogram. Lättast är det att börja med att förbereda någon positiv händelse.

I samtalet kan jag förutom att småprata stämna av vad Konrad uppfattat av tidigare information om utflykten. Jag kan också se om han har byggt upp egna strategier hur han ska göra denna dag.

Att förbereda olika saker med hjälp av att ritprata kan man göra vid många olika tillfällen. Jag har också provat på att använda digitalkameran för att med bilder ytterligare förstärka vad det är vi kommer att möta. Vi samtalar om i vilken turordning vi ska se på olika saker, t.ex. vid vår vandring i Stadsparken. Barnet har

varit delaktigt och valt bilder. Sättet tangerar arbetet med att lägga upp ett schema för aktiviteten. Skillnaden är att man under ett strukturerat samtal gör det tillsammans.

Det är viktigt att stanna kvar på detta steg och verkligen uppmärksamma om barnet har glädje av denna form av kommunikation. Det gäller att inte skynda på utan i stället njuta av det vardagsprat som man kanske saknat tillsammans med sitt barn. Här kan man också öva upp sin egen färdighet i att ställa frågor.

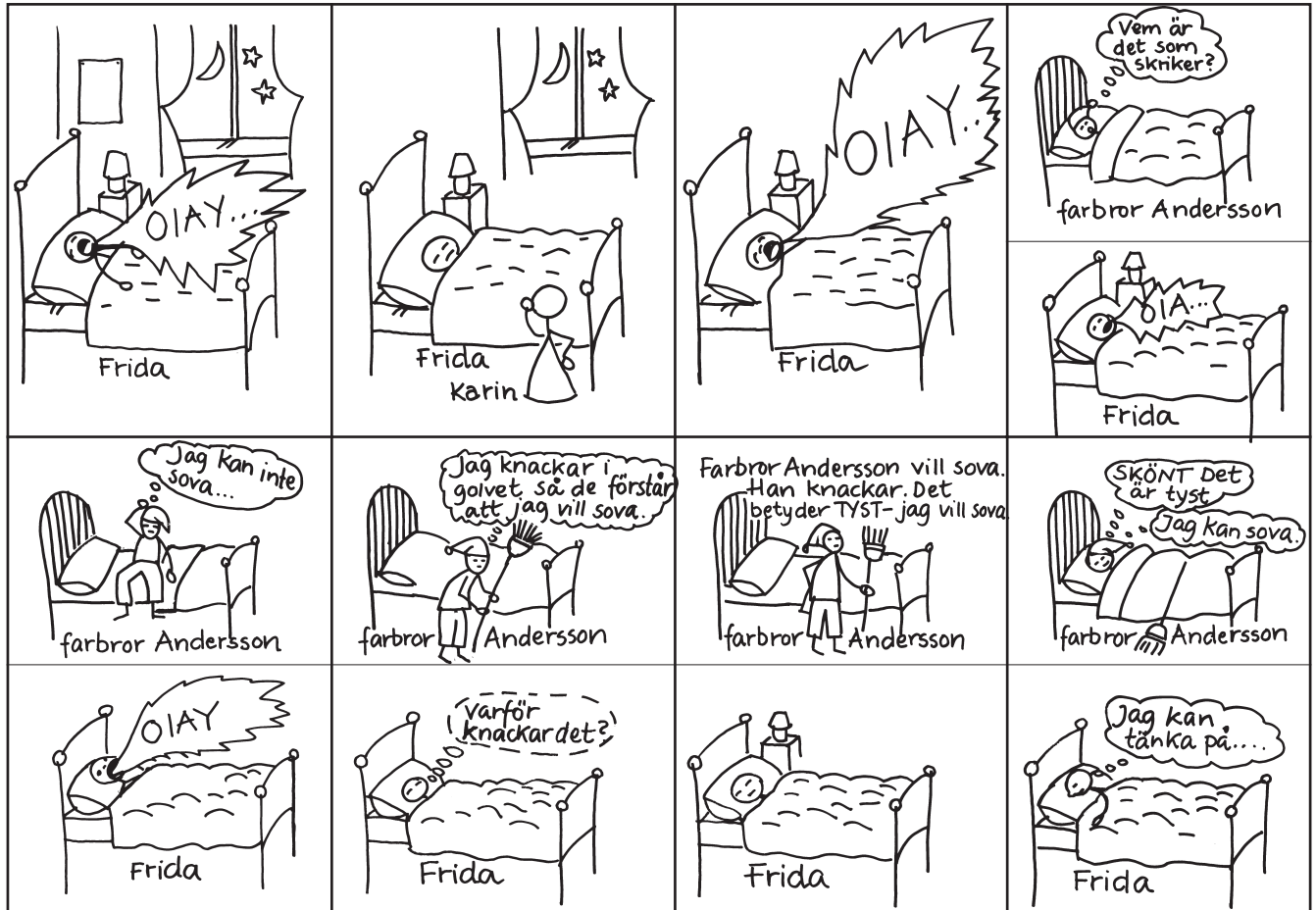
Nästa gång du ska göra en utflykt – förbered genom att göra ett Seriesamtal.

Steg 3: Att reda ut besvärliga händelser och begrepp

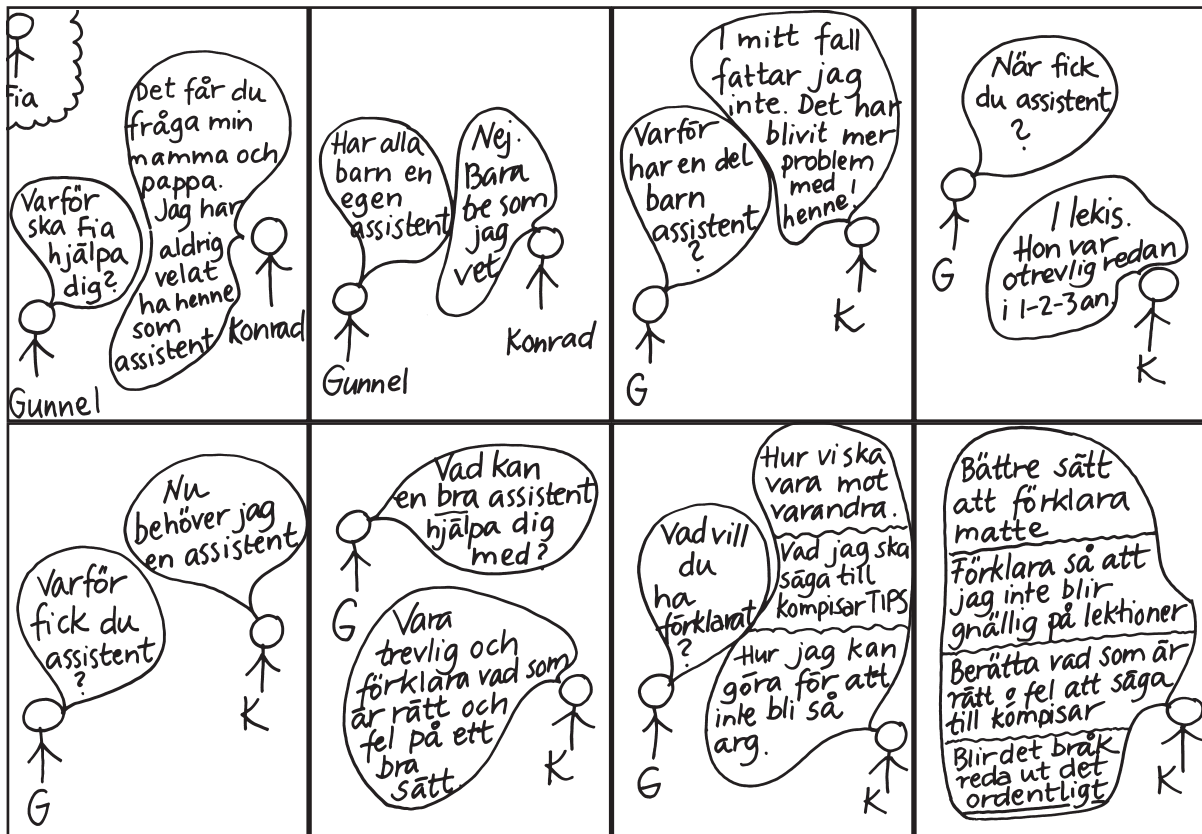
Tanken bakom Seriesamtal är just möjligheten att man ska kunna reda ut besvärliga händelser som personen varit involverad i. Det kan också vara begrepp som

varit svåra att förstå som behöver förklaras. Jag har många exempel på hur vi har kunnat undvika kaos med pennans hjälp.

Frida har en ovana att skrika på nätterna när hon är på Korttidshemmet. Personalen måste gå in till henne och försöka att tysta ned henne. När jag ritpratar med Frida försöker jag att förklara vad farbror Andersson som bor i lägenheten ovanför "Korttids" tänker och gör när han hör henne. Hennes förvåning blev stor när hon förstod att det bodde folk ovanför hennes tak.

Jag sitter tillsammans med Konrad och vi pratar om varför Konrad har en assistent till sin hjälp i skolan. Han har stora svårigheter att själv bedöma sina tillgångar och sina svårigheter och förstår inte alls varför han har en assistent. Han uttrycker att det är assistentens fel när det går på tok för honom. Han har aldrig velat ha henne som assistent. Det är ju hon som har svårigheter. När jag vänder på samtalet och frågar honom vad en bra assistent kan hjälpa honom med utspinner sig följande samtal:

Vi är många som tidigare försökt prata med Konrad om vad han behöver för hjälp. Han har aldrig kunnat svara på den frågan. Först när han med hjälp av det skrivna ordet kunde se vad det var vi pratade om kunde han formulera sig och vi kunde gå vidare.

En annan Konrad har haft svårt att gå på toaletten i tid. När jag intervjuade honom om toalettbesök utspann sig följande samtal:

Denne Konrad löste naturligtvis inte sina toalettproblem genom Seriesamtalet men det blev starten till ett långt arbete. När man inte har förstått meningen med en aktivitet måste det vara svårt att motivera sig att göra saker som andra har bestämt.

Att ritprata om en händelse jag själv inte varit delaktig i

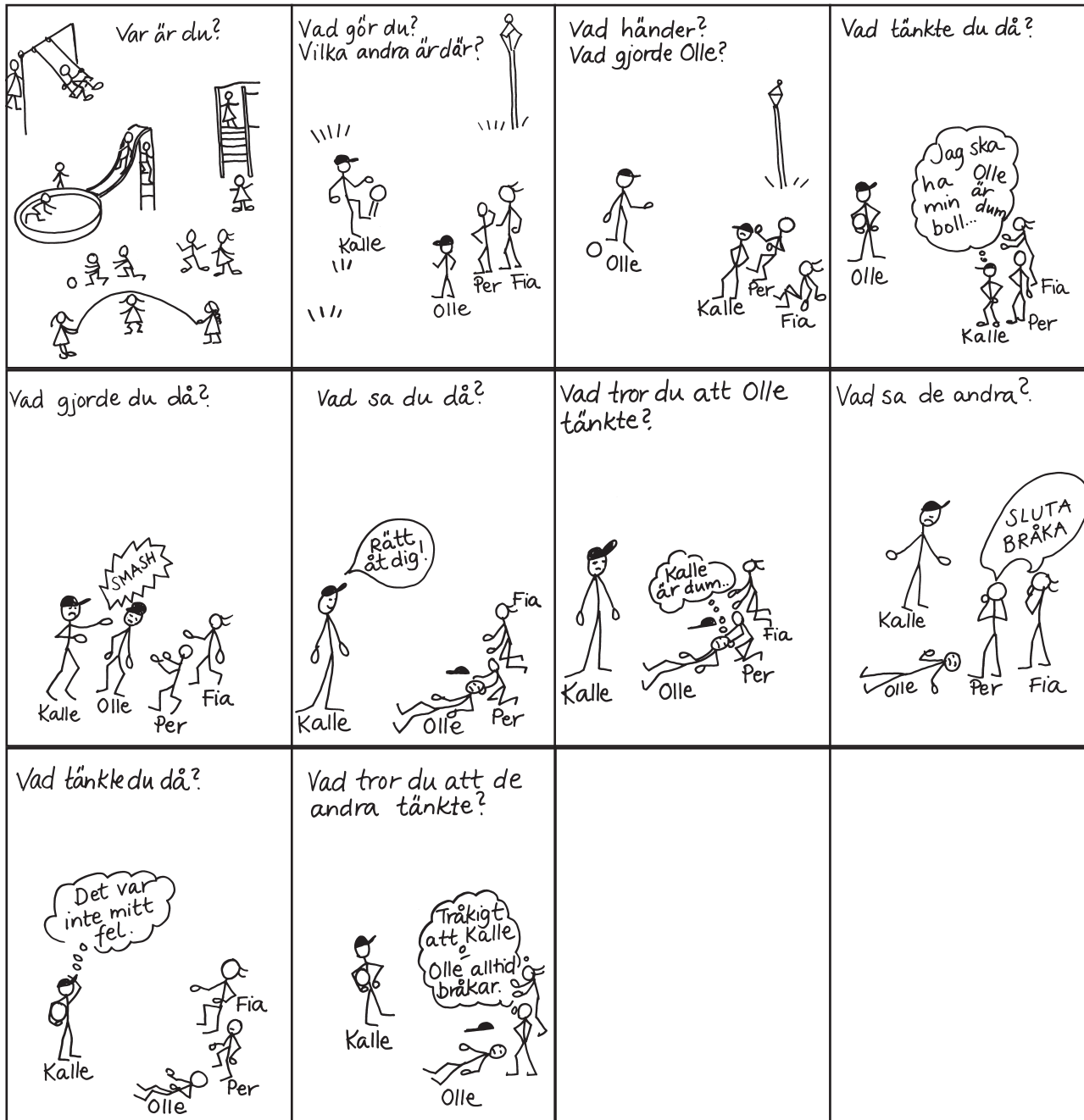
Ibland ställer jag mig som intervjuare utanför bilden. Det händer när jag inte själv varit med i den situation som ska redas ut. Barnet berättar och jag försöker rita barnets berättelse. Här hjälper sekvensrutorna till att få en logisk ordning på händelsen. Barnet uppmärksammas också på att jag kan inte veta vad som hänt då jag inte var där. Vi försöker avsluta berättelsen med en sekvens över hur han eller hon kan göra nästa gång samma sak händer.

<p>Var är du? Vad gör du?</p> <p>Gunnel</p>	<p>Vem mer är där?</p> <p>G</p>	<p>Vad händer?</p> <p>G</p>	<p>Varför tar Pelle gungan?</p> <p>G</p>
<p>Konrad</p>	<p>Konrad</p> <p>Pelle</p>	<p>Pelle</p> <p>Aj!</p> <p>Konrad</p>	<p>Jag? vet inte</p> <p>Han är DUM</p> <p>Konrad</p>
<p>Vad säger du till Pelle?</p> <p>G</p>	<p>Vad sa Pelle innan han tog gungan?</p> <p>G</p>	<p>Hörde du att klockan ringde? Vad betyder det?</p> <p>G</p>	<p>Vi har en gunga på skolgården. Det är rättvist när både jag och Pelle får gunga.</p> <p>Äggklockan hjälper mig att veta hur länge jag får gunga.</p> <p>När äggklockan ringer ska jag försöka ge Pelle gungan.</p> <p>Jag vet att jag får gunga nästa rast.</p>
<p>Släpp min gunga</p> <p>DUM - SKALLE</p> <p>Pelle</p> <p>Konrad</p>	<p>Klockan ringde. Nu är det min tur att gunga.</p> <p>Konrad</p> <p>Pelle</p>	<p>Ja</p> <p>Jag vet inte</p> <p>Konrad</p>	

Hjälppfrågor som kan föra Seriesamtalet framåt

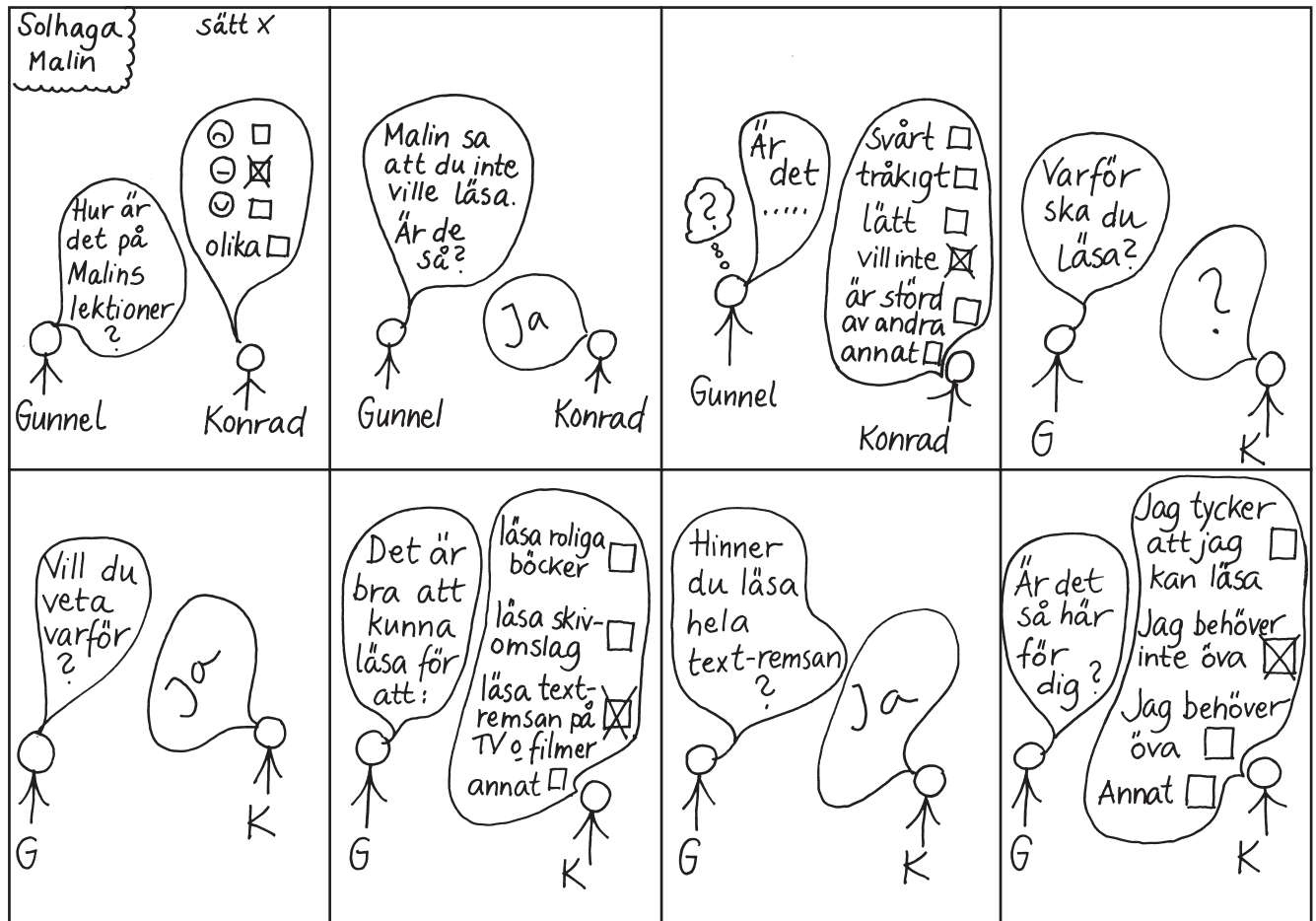
En del barn är så ivriga i sitt berättande att inga rutor i världen kan hjälpa dem att hålla den röda tråden genom hela berättelsen. Ibland kan vi vuxna ha svårt att föra samtalet vidare. Då kan följande frågebatteri vara till hjälp:

- Var är du?
- Vad gör du?
- Vilka andra är där?
- Vad händer?
- Vad gjorde "....."?
- Vad gjorde de andra?
- Vad gjorde du då?
- Vad sa "....." då?
- Vad sa de andra?
- Vad sa du då?
- Vad tänkte du då?
- Vad tror du att "... " tänkte då?
- Vad tror du de andra tänkte?

Alternativ

Det finns barn och ungdomar som svarar "Vet inte" eller kanske "Därför" på frågorna i ett Seriesamtal. Det kan vara så att de faktiskt inte har förstått frågan. De kanske inte vet svaret eller hittar någon idé till svar. För den gruppen brukar jag hjälpa till med alternativ. Alternativen skriver jag in i olika pratbubblor. De sätter X för det alternativ de tycker passar.

Ibland använder jag ett löst papper där jag skriver ned olika alternativ. Barnet kan då peka på, klippa ur eller skriva av det alternativ som passar.

Lägg märke till att det alltid finns ett alternativ *annat*. Ibland händer det att man inte prickar rätt den allra första gången och kanske inte andra eller tredje heller. Då gäller det att vara uppfinningsrik och hitta fler alternativ. Det kan ta tid att hitta rätt. Det hände mig flera gånger när jag datorpratade med David.

Utdrag ur dagboksanteckningar

Ibland får jag använda mycket tid och kraft för att komma rätt i mina frågor. David har svårt att ge mig hjälp på traven så jag måste gissa mig till vad han vill. Det blir allt tydligare att han tror att jag vet hur och vad han tänker på.

Idag har vi diskuterat varför vi duschar. David hade ingen aning om varför. Jag förstår nu problemen när han ska duscha. Jag ska sammanfatta vårt samtal och ge honom en Social berättelse. Kanske kan den bättre förklara vikten av att duscha.

När dagens Datorprat ska avslutas händer följande:

Gunnel: Har du någon fråga till mig?

David: Nej

Gunnel: Finns det något som du tycker att människor gör som du inte förstår?

David: Ja

Gunnel: Kan du ge mig en ledtråd vad det handlar om?

David: Nej

Gunnel: Ska jag försöka att gissa?

David: Ja

Här börjar ett vilt gissande från min sida. Alla förslag och alternativ som jag kommer med ratar han. Jag får i uppgift att tänka på vad det kan vara under de veckor vi inte ska ses. (Jag ska nämligen resa bort.)

Efter några veckors uppehåll ...

Idag när vi träffades var jag nästan säker på att jag visste vad David funderade över. Så enkelt var det inte. Stora gissningsleken börjar om igen. David skrattar gott åt mina tappra försök att hitta rätt. Till sist undrar jag om han lurat mig. Men han skakar på huvudet när jag frågar om han gjort det. Jag skriver en sista desperat fråga:

Gunnel: Har det med dig att göra?

David ler med hela ansiktet och nickar och skriver ja.

Nu när jag vet inom vilket område jag ska fråga går det lättare. David får fram att han funderar mycket över sig själv och de svårigheter han brottas med. Han vill prata om det. Jag har varit inne på helt fel spår. Om jag givit upp för fort hade jag med all säkerhet missat denna viktiga information från David.

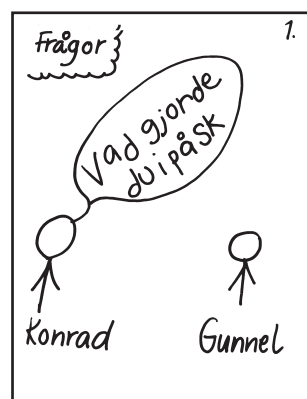
Steg tre hjälper dig att reda ut begrepp och händelser som varit svåra för din Konrad eller Karin. På den här nivån sker de flesta av mina samtal. Det finns så mycket som vi uppfattar på olika sätt Konrad och jag. Konrad får också möjlighet att upptäcka alltmer om sig själv. När han kan *se* vad andra tänker kan han bli mer medveten om sin omgivning. Ibland kanske han kan ta kamraternas perspektiv och se sitt eget agerande med deras ögon. Han kan börja förstå hur folk förstår varandra i vardagen.

Om du kör fast och tycker att ni inte kommer vidare i ert samtal - testa att ge svarsalternativ som ditt barn får kryssa i.

Steg 4: Att öva sig i att ställa frågor

Alla som arbetar med barn inom autismspektret vet hur svårt det kan vara för personen att ställa frågor. När man har svårt att förstå andra människors tankar och känslor kan det också vara svårt att förstå att andra personer har en annan kunskap än vad de själva har. Det blir inte självklart att ställa frågor.

Att arbeta med frågor med hjälp av Seriesamtalet är en idé jag fick när jag mötte Konrad, 17 år, efter ett påsklov. Hans speciallärare hade lagt ned stor möda på att träna både frågeord och frågor. Konrad hade aldrig ställt en fråga under hela sin skoltid. När vi möttes hade han nedskrivna exempel på användbara frågor. Han skulle intervjua mig med hjälp av dessa frågor. Vi skulle göra det i form av ett Seriesamtal. Vi startar samtalet och det tar *mycket* lång tid innan Konrad skriver sin första fråga:

Lägg märke till att jag är så ovan att bli intervjuad att jag inte svarar direkt på frågan, men till slut

Lika lång tid tar det innan nästa fråga formuleras. Han läser inte av mitt svar utan är i stället koncentrerad på de frågor han har framför sig. Han ställer en fråga som jag egentligen redan svarat på.

Jag väntar och väntar på att den tredje frågan ska komma. Till slut skriver han ned den. Vid det här laget inser jag att Konrad inte förstätt varför han ska ställa de här frågorna till mig. Jag får en idé att prova en annan infallsvinkel. Jag tar pappret och skriver i min ruta:

Jag ger Konrad pappret och säger:

"Jag vet mycket mer om det här än du. Om du vill kan du fråga mig."

Blixtnabbt skriver han:

Jag fortsätter:

Jag gör på samma sätt. Jag skickar över pappret och säger åter igen: "Jag vet mycket mer om det här än du. Om du vill kan du fråga mig." Så fortsätter samtalet. Jag berättar inte allt. Det finns saker som Konrad kan fortsätta fråga om.

Det var inte bortkastad tid att ge Konrad "mönsterfrågor". I stället gällde det att ge honom det rätta sambandet för frågandet följt av den övertydliga informationen om att jag visste mer om just detta. Kanske är det så vi kan göra för att träna på att ställa frågor?

Locka barnet till att ställa frågor genom att skriva ned fakta. Räck över pappret till barnet och var tydlig med att du kan mer om detta. Barnet kan fråga.

Steg 5: Att träna sig i att värdera uttalanden och händelser

Hur ofta hamnar vi inte i situationer där vi förväntar oss att Konrad ska klara av att värdera och sätta egenskaper på händelser och begrepp? Ofta förstår inte Konrad vad det är jag förväntar mig av honom. Hans svårighet består i att inte kunna reflektera över och läsa av andra människors känslor. Han ser det mesta i svart eller vitt. Lika svårt har han att prata om sina egna känslor. Känslor är abstrakta och behöver visualiseras för att förstås.

Ett sätt att överföra detta abstrakta begrepp till något konkret är att använda färger. Barnen har sin egen färgkarta där varje färg representerar en känsla eller en egenskap. För ett barn kan den röda färgen stå för avsky och för ett annat barn kanske den färgen står för glädje. Man presenterar en färg åt gången. Efter ett genomfört Seriesamtal går man tillbaka och tittar på bubblorna. Så ställer man frågor som:

”Hur kände du dig när du sa så här?”

”Hur tror du han kände sig när han sa så här?”

Barnet väljer den färg som passar på uttalandet. De markerar sedan pratbubblan med den valda färgen. På samma sätt kan man göra med tankar.

Det är spännande men svårt att värdera uttalanden och tankar i seriens form. Därför ger jag ett par exempel hur jag gjort när jag startat ett arbete med att barnet ska träna sig att värdera olika saker.

Att använda glad eller ledsen gubbe för att värdera aktiviteter och annat är något jag använder allt oftare i arbetet med barn och ungdomar. Det kan handla om allt mellan att värdera olika lekar till olika maträtter. Jag lägger stora kort med

framför barnet. Så har jag en bunt med smålappar. På varje lapp finns ett ord eller en bild på det jag vill att barnet ska värdera. Jag ger barnet en lapp åt gången. Så får barnet lägga lappen under den symbol de tycker passar. Några tomma lappar har jag alltid. Det kan finnas något jag glömt.

Ett enkelt men informativt sätt att ta reda vad barnet tycker om olika saker. De aktivitetskort som hamnar på ? kanske kan bli en aktivitet som vi förbereder och vågar prova på.

Jag har ofta använt boken *Mera miner med Alfons Åberg* i arbetet med att identifiera känslor. Karin hade väldigt svårt att komma ihåg namnen på de olika känslorna. Jag lät henne i stället matcha Alfons känslor mot en färg. För att försäkra mig om att hon inte bara valde slumpmässigt lät jag henne göra det vid flera olika tillfällen. Hon valde samma färg till samma känsla varje gång. Hon lät bl.a. den svarta färgen stå för ilska.

Karin kunde få våldsamma utbrott. Sällan lyckades vi utröna vad som gjort henne arg. Vi uppmärksammade inte heller sekunderna innan utbrottet. När hon väl blivit arg var det svårt att nå och trösta henne. Vi hade för vana att bekräfta att vi såg att hon var ARG men inget hjälpte förrän den dag vi bytte ut ordet ARG mot SVART. Vi tog det för vana och efter ett tag började hon själv känna igen känslan och kunde förvarna oss "Nu är jag svart." Naturligtvis har hon nu gått vidare med att översätta SVART=ARG.

Konrad och jag skulle arbeta med en sida i den härliga boken SAM-TAL av Alex Kelly. En av sidorna handlar om att ge klasskamraterna olika egenskaper. Vi hade försökt sätta etiketter på klasskompisarna. Arbetet gick trögt så jag stoppade undan boken. I stället tog jag fram våra färgkriter och lät Konrad berätta för mig vad de olika färgerna stod för. Han gav dem egenskaper som:

röd = arg, elak, busig
blå = glad, blyg
gul = snäll, rolig
orange = nyfiken
lila = retsam
guld = mallig o.s.v.

Han var snabb och säker i sina omdömen. Vi gick tillbaka till sidan med att ge kompisarna etiketter. Nu gick det betydligt lättare genom att färgen fick vara det visuella stödet. Konrad kunde också ge sig själv olika egenskaper med utgångspunkt i sin färgkarta. När vi däremot skulle sätta etiketter som kompisarna förmodades sätta på Konrad gick vi bet.

För att gå vidare här måste vi säkert ha många Seriesamtal där Konrad får chansen att se hur en annan människa tänker. Kanske inte heller Seriesamtalet räcker för Konrad att riktigt se och förstå hur hans klasskamrater uppfattar honom. Här kan videokameran blir nästa steg.

En mamma berättade för mig om ett samtal hon haft med sin son i bilen. Samtalet rörde också känslor som han själv satt färger på. Det började med att mamman som vanligt frågade hur dagen i skolan varit. Pojken berättade att det hade nog inte varit en särskilt lyckad dag. Han sa till mamma: "Du förstår, jag har så snabba känslor."

Med mammans hjälp lyckades de bena ut begreppen. Pojken förklarade att han hade bra och dåliga känslor. Han hade en idiotkänsla som var röd. Den röda känslan gjorde att han hade svårt att hålla tillbaka det han ville göra. Likadant var det med den svarta känslan han hade. Den var så jobbig att han bara måste slå. Han kunde inte låta bli att röra. Sen beskrev han sin "kunskapskänsla". Den var grön. Den gröna var en jättebra färg sa han. Tyvärr kunde den gröna känslan ibland också bli lite jobbig. Då exploderade den. Svårast var det när två färger exploderade samtidigt. Då blev det splittrat i hjärnan beskrev han för sin mamma.

Kanske denne Konrad kan få hjälp att identifiera sina tankar och känslor med hjälp av ett Seriesamtal. Ett samtal som går vidare och värderar det som sägs och känns med hjälp av färger. Det är ju det språk han själv givit åt känslor. Kanske kan han på sikt också använda färger för att visa vad andra känner och tänker.

Det här är mina fem första steg eller nivåer i Seriesamtalets spännande värld men det finns så mycket mer som går att göra.

Gör stora kort med symbolerna:

Gör aktivitetskort med en aktivitet på varje kort. Låt barnet få ett kort åt gången och lägga det under den symbol de tycker passar.

Seriesamtalets andra möjligheter

Utreda mobbning

När jag mött föräldrar och professionella har det alltid diskuterats hur man kan använda Seriesamtalet på andra sätt. Bland grundskolans personal har många haft funderingar om det skulle vara till någon hjälp vid mobbningssamtal. En intressant tanke som jag tror på. Det lugna tempot, fokus på det faktiska skeendet samt tydligheten att visa sambandet orsak - verkan skulle kunna vara till stor hjälp både för mobbaren och den mobbade.

Själv har jag provat att utreda ett mobbningsfall med en 19 år ung Konrad med hjälp av ett Seriesamtal. Konrad pratar mycket sparsamt men är en god läsare. Därför är den skrivna formens samtal bra för honom. Både föräldrar och lärare hade observerat att Konrad blivit alltmer tillbakadragen den sista tiden. Han vägrade att gå till vissa lektioner. Vid alla vanliga samtal med honom gick det

inte att reda ut vad som hänt. Konrad är mycket passiv. I Seriesamtalet med honom behöver jag ge svarsalternativ:

<p>kompisar i skolan</p> <p>Vilka går i din klass?</p> <p>Sara ☒ Mats ☒ Klas ☒ David ☒ Annan ☐</p> <p>G K</p>	<p>Jag tycker att:</p> <p>Sara ☐ ☒ ☐ ☐ ☐ ☐</p> <p>Mats ☐ ☐ ☒ ☐ ☐ ☐</p> <p>David ☐ ☒ ☒ ☐ ☐ ☐</p> <p>K</p>		<p>Jag är rädd för:</p> <p>☐ Sara ☒ Mats ☐ Klas ☐ David</p> <p>K</p>
<p>Säger Mats dumma saker?</p> <p>?</p> <p>G K</p>	<p>Vad gör Mats?</p> <p>☒ knuffas ☒ slåss ☐ säger fula ord ☒ ber mig göra saker som jag inte vill ☐ annat</p> <p>G K</p>	<p>Var händer det?</p> <p>☐ rasten ☐ mat-sal ☒ lektioner ☐ gymnastiken ☐ omklädningsrum ☐ annan plats</p> <p>G K</p>	<p>På vems lektioner</p> <p>☐ Bo ☐ Stig ☐ Anders ☐ Karin ☒ Annan</p> <p>G K</p>
<p>Hjälp mig! På vems lektioner händer det?</p> <p>??</p> <p>G</p> <p>Det händer på Olle..... lektioner</p> <p>K</p>	<p>Hör någon vuxen det</p> <p>nej</p> <p>G K</p>	<p>Vad gör David när Mats gör dumma saker?</p> <p>?</p> <p>G K</p>	<p>Hör han det?</p> <p>?</p> <p>G K</p>
<p>Är han där?</p> <p>nej</p> <p>G K</p>	<p>Mats</p> <p>Vad ska vi göra med Mats?</p> <p>?</p> <p>G K</p>	<p>Tycker du att någon vuxen ska prata med honom?</p> <p>ja</p> <p>G K</p>	<p>Vill du vara med?</p> <p>nej</p> <p>G K</p>

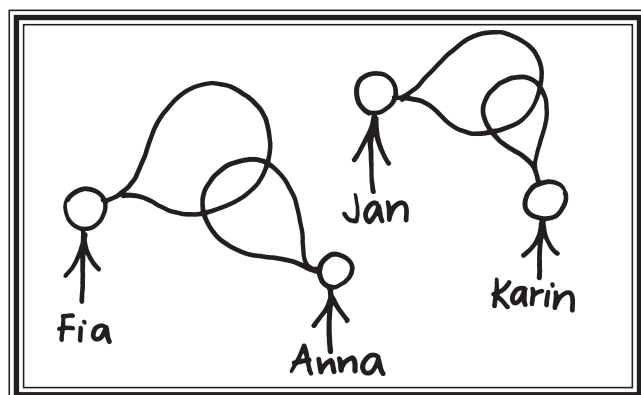
Genom Seriesamtalet fick vi reda på att han var rädd för en av klasskamraterna och var de olustiga situationerna hände. Sist men inte minst viktigt fick vi reda på vad han ville ha för hjälp.

Jag ritpratade också med pojken som utsatt Konrad för elakheter. Jag visade hur Konrad tänkte och kände vid dessa situationer. Han påpekade för mig att Konrad varken sagt eller visat något så han hade inte förstått hur ledsen Konrad blev. Genom ritpratet blev det tydligt för den andre pojken vilka stora svårigheter Konrad hade med att visa vad han ville.

Seriesamtalen underlättade det fortsatta arbetet med såväl Konrad som med den person som utsatt honom för elakheter. Konrad fick öva på strategier för att visa sitt missnöje och den andre pojken fick öva på att inbjuda Konrad till aktiviteter.

Turtagning i grupp

Att träna turtagning i ett samtal i grupp kan vara ett annat användningsområde. Här sitter gruppen framför en whiteboardtavla. Läraren leder samtalet och ritar och skriver upp varje beskriven sekvens. Här blir det tydligt att läraren inte hinner skriva upp allt om de pratar i munnen på varandra. Dessutom förtydligar man det genom att låta pratbubblorna krocka.

I den här formen av samtal är det lika viktigt att man startar med en positiv händelse, t.ex. att berätta om helgen eller en utflykt man just genomfört. Den dag barnen är väl bekanta med tekniken går man vidare och använder den när man vill reda ut något negativt som inträffat.

Flera lärare beskriver hur de haft nytta av att reda ut exempelvis rastbråket med hjälp av ett Seriesamtal i grupp. De visar också på den tidsvinst man gjort genom att samtalet blir tydligt. Därmed minskas irritationsmomenten som brukar följa på ett uppklarad bråk.

Samtal med hjälp av stödord

För en del personer där Seriesamtalet blir för långsamt och datorn alltför klumpig kan man ändå använda sig av papper och penna i ett samtal.

Emellanåt träffar jag Konrad. Han är en mycket verbal kille som går sitt andra år på gymnasiet. Jag lärde känna Konrad när han gick i åk 6. Konrad är van vid att få all information skriftlig. Han är också van vid att Datorprata och samtala i seriens form. Tillsammans med honom har jag också provat att samtala genom att bara göra stödordsanteckningar. Fortfarande använder jag mig av ett upprutat papper. Det hjälper både honom och mig att försöka strukturera samtalet och hålla fokus på ett ämne åt gången. Jag skriver vilket ämne vi ska prata om i första rutan. Jag skriver bara ned huvudorden i mina frågor och hans svar eller funderingar. Varje ämne avslutas med en sammanfattning - "Är det så här du menar?" eller "Är det så här du vill ha det?"

Överraskningar	PRAO	Böcker
<ul style="list-style-type: none">• Jag vill veta exakt vad som ska hända• Jag gillar inte överraskningar som t ex när vi ska fika i skolan• Jag vill veta vilka presenter jag ska få för jag blir beskviken om det inte stämmer med önskningarna	<ul style="list-style-type: none">• Jag vill vara på gymnasiet• Jag vill ha ett schema för hela veckan	<ul style="list-style-type: none">• Jag vill läsa faktaböcker

Många är de missuppfattningar som vi kunnat reda ut på det här sättet. I början av första terminen på gymnasiet var Konrad mycket missnöjd med sitt gymnasieval. Han hade orealistiska fantasier om att kunna gå ett annat program i en främ-

mande storstad. Han hade fått reklam för just det programmet i sin brevlåda och han uppfattade det som att det var riktat till honom. Konrad hade inte heller förstått karaktärsämnet inriktning utan tolkat det på sitt autistiska vis och trott att handelsprogrammet bara handlade om att handla i affären. När vi hade ett stödordssamtal kom dessa missuppfattningar fram. Läraren kunde presentera ämnets olika delar och Konrad har efter hand börjat uppskatta det program han idag går på. Han kan t.o.m. le när vi pratar om den oroliga skolstarten.

Sammanfattning – Seriesamtal

Ett Seriesamtal bygger på en här- och nusituation. Fördelarna är många.

- Kommunikationen blir begriplig då samtalet visas visuellt och går långsamt.
- Man fokuserar på samma innehåll och har en delad uppmärksamhet.
- Det gör det lättare att hålla fast vid ett ämne åt gången.
- Seriesamtalet ger möjlighet att förklara abstrakta begrepp.
- Det ger många tillfällen att visa vad andra tänker och känner samt identifierar egna känslor i de händelser man samtalar om.
- Ett samtal med det skrivna ordet och en bild kan också ses som det tysta barnets möjlighet att uttrycka sig.
- Seriesamtalet är en passande samtalsform när man ska diskutera barnets tillgångar och svårigheter.
- Samtalet ger den vuxne en annan kunskap om barnets tankar och funderingar. Det blir ett försök att ta barnets perspektiv. Att få denna kunskap ger bättre möjlighet att hjälpa barnet till ökad kommunikation och socialt samspel.
- Samtalet blir utgångspunkten i formulerandet av en Social berättelse.

Sociala berättelser

Vad är en Social berättelse?

En Social berättelse är en kort berättelse som ska ge ökad social förståelse för en speciell situation eller ett begrepp. Berättelsen ska presentera information visuellt och svara på frågorna *vad* som händer och *varför* det händer. Den ska också ge en ledtråd till hur man kan göra i den beskrivna situationen. Den Sociala berättelsen skiljer sig från ett schema eller bruksanvisning just genom att den besvarar de ej ställda frågorna: "Vad är det som händer?" och "Varför händer det?"

Det är lätt att skriva en berättelse med bara uppmaningar vad personen ska göra men då har man missat poängen med den sociala dimensionen i berättelsen. Lika lätt är det att rada upp meningar som beskriver det beteendet man vill förändra. Man beskriver det barnet redan gör. När man skriver en Social berättelse ska man göra precis tvärt om. Fokus ska ligga på hur man kan göra i den valda aktiviteten och varför man ska göra så. Den Sociala berättelsen är alltid individanpassad.

Anna, 7 år, har förstått att hon ska räcka upp handen när hon vill svara på en fråga. Däremot har hon inte förstått att hon ska invänta fröken Birgittas uppmaning när det är hon som ska svara på frågan. När Anna vet svaret räcker hon upp sin hand och svarar rätt ut. Hon gör som hon blivit tillsagd: "Räck upp handen när du vill svar på en fråga!" Hon är helt obekymrad om de andra eleverna i klassen. Hon varken ser eller förstår att även de vill svara på frökens frågor. Anna fortsätter att svara rakt ut trots lärarens påminnelser.

Anna är van vid Sociala berättelser så vi ska försöka hjälpa henne med en skriven berättelse. Den ska förklara att hon ska vänta till fröken sagt hennes namn innan hon får svara på frågan. Vi skulle ha kunnat skriva så här:

När det är min tur att svara på en fråga

Jag heter Anna.

Jag går i klass 1c.

Min fröken heter Birgitta.

Vi är många elever i fröken Birgittas klass.

Vi är många som vill svara på samma frågor.

När jag vet svaret på en fråga räcker jag upp min hand.

Det kan vara flera som vill svara på samma fråga.

Vi får turas om att svara på frågorna.

När det är min tur säger Birgitta: "Anna"

Jag ska försöka vänta på att Birgitta säger mitt namn innan jag svarar.

Jag tror att Anna skulle ha förstått hur hon skulle göra med hjälp av den här berättelsen. Däremot hade hon inte fått svar på varför hon skulle göra så. Därmed skulle hon inte heller få någon ökad social förståelse för denna händelse. I stället skrev vi så här:

Jag heter Anna.

Jag går i klass 1c.

Min fröken heter Birgitta.

Vi är många elever i fröken Birgittas klass.

Vi är många som vill svara på samma frågor.

Det är svårt för Birgitta att höra om alla svarar på samma gång.

När jag vet svaret på en fråga räcker jag upp min hand.

Då ser Birgitta att jag vill svara.

Det kan vara flera som vill svara på samma fråga.

De andra räcker också upp sina händer för att visa Birgitta att de vill svara.

Vi får turas om att svara på frågorna.

Birgitta bestämmer vem av oss som ska svara.

När det är min tur säger Birgitta: "Anna"

Jag ska försöka vänta på att Birgitta säger mitt namn innan jag svarar.

Det är svårt för Birgitta att höra om alla svarar på samma gång - tar fröken Birgittas perspektiv och svarar på vad som händer om alla skulle svara samtidigt.

Då ser Birgitta att jag vill svara - svarar på varför jag ska räcka upp min hand.

De andra räcker också upp sina händer för att visa Birgitta att de vill svara - uppmärksammar och berättar vad de andra i klassen gör.

Birgitta bestämmer vem av oss som ska svara - berättar hur jag ska veta vem som bestämmer turordningen.

De här förklaringarna förändrar berättelsen och gör den till en Social berättelse.

För vilka personer kan man skriva en Social berättelse?

En Social berättelse kan skrivas för de som har svårigheter med samspel och kommunikation. En förutsättning är att personen läser eller har börjat intressera sig för bokstäver eller bilder. Man kan också skriva berättelser för personer med inlärningssvårigheter, emotionella eller kognitiva svårigheter. För barn som stammar kan skrivandet vara till hjälp liksom vid skriftspråkinläringen.

Min största erfarenhet rör främst personer inom autismspektret från fyra års ålder och uppåt. De flesta jag skrivit för har kunnat läsa eller varit intresserade av det skrivna. De har förstått att krumelurerna på pappret kan berätta något för dem.

Jag har också mött barn som inte själva kunnat läsa eller visat intresse för pappret och där en Social berättelse ändå kunnat fungera. Exempelvis för de barn som blir förbryllade när olika människor använder olika ord för att beskriva samma sak. Berättelsen används som stöd vid olika tillfällen och tillsammans med olika personer. De vuxna använder samma ord eftersom det är nedskrivet. Berättelsen har kanske mer fungerat som stöd till de vuxna samtidigt som barnet dragit nytta av den.

Genom möten med föräldrar och personal har jag sett berättelser som fungerat alldeles utmärkt på personer med andra neuropsykiatriska tillstånd.

Hur kan en Social berättelse se ut?

Det enskilda barnet avgör både innehållet och formen för berättelsen. Man får ta hänsyn till barnets ålder, utvecklingsnivå och om barnet kan/ inte kan läsa. Ett barn på en tidig utvecklingsnivå kan behöva bilder (digitala/ ritade) och eventuellt stor text. Texten kan läsas av en vuxen eller läsas in på band eller video.

För barnet som just påbörjat sin läsinläring går det att blanda ord och bilder. För ett läsande barn skriver man berättelsen oftast enbart med text. Det viktiga är att titta på var och när barnet är mest roat av att läsa.

En underbar liten berättelse handlar om en flicka som bara ville läsa baksidestexten på flingpaketen. Flickan vägrade att läsa vid något annat tillfälle än vid frukostbordet. Paketen har oftast ett lockande erbjudande:

WOW - TITTA HIT!!! - SKICKA IN ... SÅ FÅR DU ... ! .

Hur löste man problemet med att hon behövde hjälp med vissa sociala koder? Jo, man tog helt enkelt och klistrade upp hennes Sociala berättelser på flingpaketen.

Man skrev dem i form av erbjudanden och med möjlighet att skicka in svar. Möjligheten till framgång blir större om man tänker till: Var tycker Konrad att det är roligt att läsa? Hur ska det se ut för att fånga hans uppmärksamhet? Så avancerat behöver det kanske inte bli. Det allra vanligaste formatet för mig har trots allt varit ett vanligt A4 -papper. Storlek på text och eventuella bilder har anpassats för varje barn jag skrivit en berättelse till.

En Social berättelse skrivs alltid i första person:

Jag heter Anna. *Jag* är 6 år.

Vidare skriver man i presens, dvs. i nutid:

Jag heter Anna. *Jag är* 6 år.

Undantag görs när man skriver en berättelse i syfte att förbereda på något som ska hända framåt i tiden:

I morgon *ska jag åka* till Biblioteket.

De första berättelserna som barnet får inleds alltid med:

Jag heter

Jag är år.

Min mamma heter

Min pappa heter

Jag bor på

Är det en berättelse som gäller skolan kan man skriva:

Jag heter

Jag är

Jag går på -skolan.

Mina lärare heter

Det gör man för att barnet ska förstå att berättelsen handlar om dem själva. Det är *jag* som är huvudpersonen.

Barn med autism eller Aspergers syndrom tolkar ofta ord bokstavligt. Därför är det viktigt att undvika fastlåsta formuleringar. I stället för att skriva *alltid* skriver man *oftast*. För tänk om det bara en enda gång blir fel. När kan vi vara så säkra på att saker och ting alltid händer på ett visst sätt.

Andra ord man bör uppmärksamma och byta ut är:

aldrig – i stället *sällan*

ska – i stället *kan* eller *ska försöka*

inte – bör undvikas helt och hållet. Här kommer den stora utmaningen att försöka omformulera sig. Den Sociala berättelsen ska berätta *vad jag kan* göra. Den

ska ha fokus på det positiva. Den ska inte beskriva det jag inte ska göra eller det felaktiga jag gjort.

I stället för inte kan ibland *förbud* vara användbart. För det finns saker som är direkt olämpliga eller skadliga och måste förbjudas. Jag kommer att tänka på en psykolog i vår norra del av landet som skriver en hel del Sociala berättelser. En gång läste hon upp en berättelse om en pojke som ville pussa sin söta klasskamrat både i tid och otid. Här införde man kärleks*förbud* på skolan. Detta dramatiska ord kom till efter man försökt förklara att han inte fick pussa sin flickvän på skolan.

Hur ofta kan man skriva en Social berättelse?

Det är innehållet i berättelsen som avgör hur ofta man kan skriva en berättelse. Jag försöker hela tiden tänka, kan jag visa det här på ett annat sätt när jag ska lämna information till ett barn. Tänker man så blir det säkert många tillfällen varje dag som man lämnar information skriftligt eller med hjälp av en bild. Barnet kanske behöver stöd i olika situationer, både med att veta när det är dags att svara på frågan och hur det ska gå till när de är på gymnastiken. Man måste vara uppmärksam på vilka typer av berättelser man arbetar med parallellt. Det går alldeles utmärkt att arbeta med berättelser som förbereder något nytt samtidigt som man t.ex. tränar en faktatext eller något som inträffar varannan vecka.

Ett mål åt gången

När man arbetar med berättelser, som har för avsikt att förändra eller lära in ett nytt beteende hos barnet, jobbar man med ett mål åt gången. Det är lätt att förivra sig och man tar med flera mål vilket är omöjligt. Allt som presenterats i texten behöver också övas. För precis som med allt annat behöver man träna sin nyfunna kunskap. Här får man göra en prioritering i vilken ordning man ska ta de olika målen.

Davids mamma är bekymrad över flera vardagssituationer hemma. Hon ber mig att diskutera dem med David. Hon vill att vi ska börja med den kaotiska duschsituationen. Duschningen är ett problem trots att familjen använt sig av duschschema och tränat under en lång tid.

Gunnel: *Vet du varför vi duschar?*

David: *Nej (här får jag mig en tankeställare!!)*

Gunnel: *Vill du veta?*

David: *Ja*

Vi går igenom varför det är viktigt att duscha. David är med hela tiden. Så ställer jag frågan:

"Gillar du det som luktar illa?" David svarar med ?.

Jag blir sittande en stund och funderar över vad ? betyder denna gång. Jag anar att det är begreppet *luktar illa* som orsakat svårigheter. Jag frågar därför:

"Vet du vad luktar illa är?" David svarar nekande på den frågan.

Vi får bena upp begreppen *lukta illa* och *lukta gott*. Här gör vi en visuell bild.

Lukta gott = rosor
röda ferraribilar (godis som David älskar)
parfym
tvål

Luktar illa = koskit
barnbajs
svett

Efter samtalet med David förstår jag mycket väl varför duschningen inte fungerat. Varför ska han duscha då han inte förstått *varför* han ska göra det. Det var betydligt lättare att förstå varför han skulle duscha efter en fysisk aktivitet där han blivit rejält svettig. Det fanns också flera svårigheter i själva duschsituationen. Han gillade bl.a. inte att få schampo i ögonen.

När han fick sin Sociala berättelse utgick jag från vårt samtal. Jag fokuserade vid ett av problemen (*varför*). De andra problemen i samband med duschningen fick vi ta i andra berättelser.

Varför jag duschar

För att min kropp ska växa och må bra behöver den mat och dryck.

Det som är onödigt för min kropp gör den sig av med.

Det är bajs. Det är kiss. Det är svett.

När jag gör mig av med kiss och bajs går jag på toaletten.

Utan att jag känner det svettas jag lite varje dag.

Det är viktigt att jag svettas annars skulle min kropp bli för varm inuti.

Svetten luktar illa.

För att få bort den lukten kan jag duscha.

För att lukta gott kan jag använda tvål.

Jag vill lukta gott.

När jag duschar och använder tvål vet jag att jag luktar gott.

*Luktar gott = rosor
röda ferraribilar
parfym
tvål*

*Luktar illa = koskit
barnbajs
svett*

Hur ofta läser man sin Sociala berättelse?

Varje kväll under två veckors tid fick David läsa sin berättelse. Det prioriterade målet under den tiden var att få duschningen att fungera. Samtidigt arbetade man mer intensivt med hans duschscheman. Några andra berättelser var inte aktuella under den tiden. Vid utvärderingen av berättelsen säger David att han nu förstår varför det är viktigt att duscha. Han tycker att berättelsen har hjälpt honom. Detta bekräftas av mamman som anser att berättelsen hjälpt David med en annan förståelse. Hon behöver inte tjata som förut. Rent praktiskt behöver han även fortsättningsvis lite stöttning.

Vanligast är att man arbetar med en berättelse under ca två veckor. Man läser berättelsen en gång varje dag och i samband med den situation som beskrivs. Är det samlingen som presenteras så läser man berättelsen innan samlingen.

Har man inte sett någon effekt av berättelsen under tvåveckorsperioden får man fundera på om berättelsen var rätt. Om berättelsen haft rätt fokus ser man oftast ett direkt resultat. Barnet kan få en aha-upplevelse. Det kan t.o.m. bli så att barnet berättar om sin nya kunskap för andra. En kunskap, som vid det här laget, kan vara både gammal och uttjatad i familjen.

Naturligtvis varierar tidsaspekten för olika barn framför allt när det gäller berättelser om förberedelse. En del barn behöver lång tid på sig att förbereda en ny aktivitet eller kommande utfärd. Andra blir oroliga av att veta för långt i förväg och kan inte förberedas förrän just innan förändringen.

En del berättelser får man inte möjlighet att träna mer än kanske var fjortonde dag. Det kan gälla simhallsbesök eller biblioteksbesök. De berättelserna får man arbeta med under en längre tidsperiod. Här läser man bara berättelserna i samband med händelsen och får bara möjlighet att träna då.

Vi sparar alla Sociala berättelser

Alla Sociala berättelser ska man försöka spara och samla i en bok. Det finns många orsaker till det. Dels brukar barnen tycka om att bläddra i sin bok. Dels finns tillfällen då saker och ting förändras i barnets värld. Det kan vara stora eller små saker. Det kan vara vikarier eller flytt eller långa lov eller Då kan många av de sociala regler man tränat på falla undan i glömskans vrå. För att snabbt påminna sig hur det brukar vara kan man ta fram sin gamla berättelse och få stöd.

Även för skrivaren finns en fördel med att spara. Här samlas snabbt en guldgruva av idéer. Även om man inte kan använda samma berättelse på två olika barn så kan man få hjälp med formuleringar som fungerat. Sist men inte minst så lär man sig mycket av att titta på hur man skrivit. En del berättelser faller i god jord direkt. Varför då? Vad kan jag lära mig av den berättelsen? Hur vill Kalle ha sina berättelser? Andra berättelser fungerade inte alls. Vad var det som blev fel här? Tog jag barnets perspektiv eller var det helt och hållet mitt eget? Hade jag för många fokus i berättelsen? Man kan ställa sig många frågor och genom att granska sina färdiga berättelser kommer skrivandet att utvecklas.

Hur presenteras en Social berättelse?

När man formulerat sin berättelse kommer tillfället då man ska presentera den för barnet. Vid de första berättelserna är det viktigt att presentationen görs i en lugn miljö. Precis som vid Seriesamtalet gör jag ingen stor affär av läsandet. Jag kan ibland kommentera det med att säga:

”Jag har skrivit om Läs och se om du förstår hur jag menar.”

Den vuxne sitter snett bakom barnet för att inte kroppsspråk och gester ska störa. *Barnet håller* i den Sociala berättelsen. Det är viktigt då den skrivs i jagform och det är barnet som är huvudpersonen. Det läskunniga barnet läser berättelsen högt. Det är bra om den vuxne kan minimera sin inblandning. För den icke läskunnige läser den vuxne för barnet, men barnet håller ändå i pappret. Berättelsen kan också vara inspelad på bandspelare, dator eller video.

Direkt efter vi läst igenom en ny berättelse brukar jag ställa några frågor för att se om barnet förstått vad jag menat.

När man väl funnit rutiner för att presentera och arbeta med berättelser har jag provat att sitta mittemot barnet. Det gör jag bara för att själv kunna avläsa hur barnet tar emot den nya berättelsen.

Det har funnits tillfällen då berättelser tagits fram och lästs i röriga miljöer. Det har varit tillsammans med personer som kommit så långt att de själva förstår att berättelsen kan hjälpa dem vid det speciella tillfället.

Det finns också barn som bett om berättelser vid tillfällen som varit svåra att greppa. Jag tänker framför allt på en Karin som skulle byta skola. Hon var väl förberedd bl.a. med hjälp av en Social berättelse. Det mesta var flyttat och klart och det hade gått förvånansvärt bra. Så blev det helg och måndagen kom. Ingen tänkte på att de behövde fortsätta läsa berättelsen. Det hade ju gått så bra och hon verkade väl förtrogen med sin nya skola.

Det hade inte gått lång stund på måndagen så börjar Karin att skruva upp sig och bli allt oroligare. Så skriker hon till läraren: "Pappret, pappret." Det tog en stund innan läraren förstod vilket papper hon menade, men till slut fick hon fram berättelsen om flytten. De läste den och så blev flickan lugn igen.

Den viktiga övningen

Vi kan ju lära oss att skriva hur många berättelser som helst men utan att barnet får öva och åter öva har den säkert en kortvarig effekt. Under perioden man läser berättelsen gäller det att låta barnet få många tillfällen till träning.

Att skriva

Hur utformar man en Social berättelse?

För mig blev det viktigt att hitta en glädje i skrivandet. Därför har jag gjort en egen mall som passar mig. Där benar jag upp skrivandet i olika delar. Kanske den kan passa dig också.

1. Bestäm ämne

Först bestämmer jag ämne. Det gäller att identifiera *ett* problem och försöka avgränsa det. Det är alltför lätt att hitta många små delproblem i en och samma händelse.

Hänsyn tas till de prioriterade mål som satts upp för barnet. Då finns det större utrymme att träna just denna sak.

Barnets första Sociala berättelse ska helst vara något som tränar det barnet är på väg att klara. Det är mer motiverande både för barn och skrivare om man i början har en chans att lyckas.

Det är lättast att börja med en berättelse som ska förbereda barnet på något trevligt som ska hända. Att börja med en berättelse kring ett beteendeproblem har troligen ingen framgång. Särskilt uppmärksam bör man vara på de kravkänsliga barnen så att de verkligen uppfattar sin berättelse som en hjälp att förstå.

2. Bestäm målet

Målet med berättelsen görs tydligt. Vad är det exakt som barnet ska förstå och lära sig. Här är det viktigt att fokusera målet och inte vad barnet inte ska göra. Om jag vill att ett barn ska sluta peta sig på näsan måste jag berätta vad han eller hon kan göra i stället.

3. Ta reda på hur barnet tänker

Alla Sociala berättelser är anpassade efter det enskilda barnet. Så nästa steg i skrivningen är att försöka ta reda på hur tänker barnet som jag ska skriva till. Hur tänker han eller hon om den här händelsen eller begreppet. Har han eller hon någon uppfattning över huvud taget eller är det något jag måste uppmärk-

samma honom eller henne på. För att ta reda på det försöker jag att göra en intervju med barnet. I möjligaste mån använder jag Seriesamtal eller Datorprat. Viktig information får jag också från föräldrar eller personal som arbetar med barnet.

När det inte går att intervjua ett barn blir observationen en användbar informationskälla. Det gäller att inringa hur barnet betar sig i den situation som man ska arbeta med. Utifrån observationen får jag föröka gissa hur barnet kan uppfatta det hela. Naturligtvis är det svårare att arbeta på det här sättet. Risken finns att jag feltolkar barnet. Vi har olika glasögon. Har jag feltolkat blir den Sociala berättelsen fel ur barnets synvinkel. Oftast är dock ingen skada skedd om berättelsen innehåller positiva ledtrådar.

4. Gör ett utkast

Så är det dags att göra ett utkast till den Sociala berättelsen. I det här läget skriver jag ned allt jag kan komma på kring ämnet. Jag bryr mig inte om formuleringarna. Allt som kommer upp i huvudet sätts ned på pappret. Jag klottrar och tänker och klottrar lite till. Kör jag fast gör jag något helt annat. Sen kan jag återvända till mitt klotter. Hittar jag inga idéer kan jag börja på en ny idé.

5. För ihop i underrubriker

Så försöker jag föra ihop de fria tankarna till olika underrubriker. Fortfarande är jag helt obekymrad om formuleringarna. Idéer kan samlas under:

Måla upp en bakgrund

- Var det händer
- När det händer
- Vem eller Vilka är med

Varför det händer

Hur barnet kan göra i situationen och vad händer då

Hur ska barnet komma ihåg hur han eller hon ska göra - en s.k. ledtråd

En viss struktur på den Sociala berättelsen har jag nu fått med hjälp av underrubrikerna. Hit brukar jobbet gå ganska bra. Det är nu arbetet börjar.

6. Bearbeta texten

Här gäller det att bearbeta texten. Bara det som är absolut nödvändigt ska finnas kvar när denna fas är avslutad.

– Ta bort ord eller stycken. Det blir en hänsynslös sortering och mycket faller för den röda pennan.

Många författare har från tid till tid visat att man kan **sudda ut eller** stryka **så mycket som** en femtedel eller en sjättedel av **alla** de ord som finns i ett stycke **eller på en sida** utan att man förändrar **eller förstör** författarens avsedda mening **med texten**.

Jag tar bort alla *onödiga ord* och kvar finns:

**författare har
visat att man kan stryka
en femtedel eller en
sjättedel av de ord som finns i ett
stycke utan att man
förändrar författarens
avsedda mening**

– Ändra eller byt ut ord. Hela tiden måste jag förvissa mig om att barnet förstår ordet. Är det ett nytt ord kanske jag måste göra en ordförklaring.

– Förenkla ytterligare. Finns det bättre sätt att visa detta på?

– Flytta om textmassan. Ordningen är viktig för läsaren.

– Lätta upp texten. Ibland behövs en bild.

– Ta ställning till vilken form och vilket format som ska användas.

När allt är på plats är det dags att kontrollera vilken typ av meningar jag har använt.

7. Kontrollera meningarna

Det finns fyra olika typer av meningar som används när man skriver en Social berättelse. De är:

- **Deskriptiva meningar** som beskriver *var, när, vilka är med, vad de gör och varför*. Denna typ av mening ska måla upp en bakgrund och berättelsen startar oftast med deskriptiva meningar.
- **Perspektiva meningar** beskriver andra människors tillstånd, reaktioner, känslor, tankar eller önskningar i en situation.
- **Direktiva meningar** berättar vad barnet kan göra för att lyckas i den beskrivna situationen. Den ska beskriva positiva förväntade svar och reaktioner.
- **Kontrollmeningar** är barnets ledtråd att komma ihåg det önskade svaret eller reaktionen på den sociala situationen som beskrivits. Man försöker utgå från barnets intresse. Barnet kan själv få hjälpa till att utforma kontrollmeningen.

Lämpliga proportioner mellan de olika typerna av meningar är:

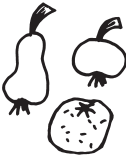

2 – 5 deskriptiva och perspektiva meningar

0 – 1 direktiva meningar

1 kontrollmening

Ibland kan barnet förstå hur de ska agera i den beskrivna situationen utifrån de deskriptiva och perspektiva meningarna och behöver ingen direktiv mening. Man måste vara försiktig i användandet av direktiva meningar. Syftet med att använda Sociala berättelser är att öka förståelsen för den sociala aspekten vid en händelse. Denna förståelse kan i sin tur kan leda till ett annat beteende i den beskrivna och tränade situationen. Att bara rada upp direktiva meningar som berättar hur personen ska handla skapar ingen förståelse.

Ibland kan en sådan information ha sin givna plats i arbetet med personer inom autismspektret. Då ska vi vara medvetna om att det inte är en Social berättelse vi arbetar med utan i stället ett schema som berättar i vilken turordning personen ska göra en sak.

<p>1.</p> <p>Samling skolgården</p>	<p>2.</p> <p>Promenad Brukshundklubben</p>
<p>3.</p> <p>Namnlek Fruktstund</p>	<p>4.</p> <p>Natur-rebus Anna bestämmer</p>
<p>5.</p> <p>Leka 5:orna bestämmer Linnea och Jenny</p>	<p>6.</p> <p>Matsäck</p>
<p>7.</p> <p>Leta i naturen Anna bestämmer</p>	<p>8.</p> <p>Leka, liten grupp 6:orna bestämmer</p>
<p>9.</p> <p>Promenad skolan</p>	<p>10.</p> <p>Taxi</p>

8. Läs upp texten

Läs upp berättelsen för någon som känner barnet. Det är så lätt att svåra ord slinker med eller det lilla ordet "inte" är representerat eller att

9. Sätt rubrik

Rubriken ska direkt sätta fokus på vad läsaren har för nytta av att läsa det som skrivits för henne eller honom. Jag formulerar rubriken som en förklaring till hur läsaren kan göra i en speciell situation:

Hur jag kan göra när jag har en vikarie

Hur jag kan göra på biblioteket

Hur jag kan göra när jag blir arg

Rubriken kan också ge information om att här får jag reda på varför saker är på ett visst sätt. Då är rubriken oftast formulerad som en fråga:

Varför är det viktigt att hälsa på varandra

Varför är det viktigt att duscha

Ibland använder man bara några få ord som rubrik. Det är oftast när man skrivit en faktatext.

Målbrottet

Mina tändar

Min hjärna

Rubriker som talar om vad som ska hända kan se ut så här:

När vi ska åka till djurparken

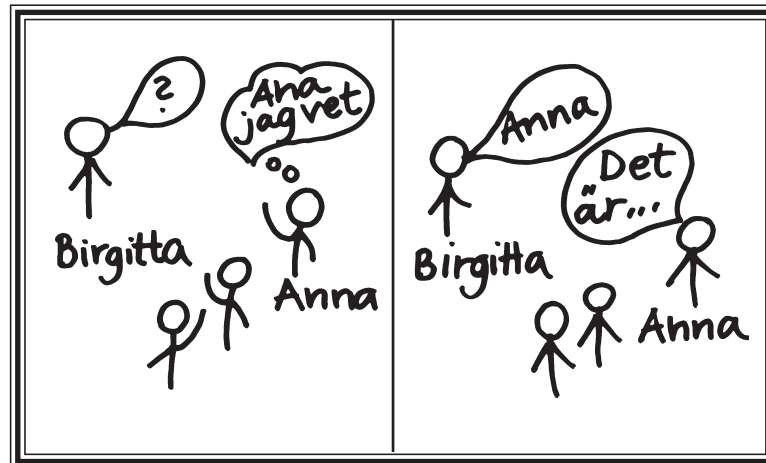
När vi ska gå på julskyltning

10. Formulera en ledtråd

Ibland behöver barnet en ledtråd för att komma ihåg hur han eller hon ska göra den dag man inte läser berättelsen längre. Ledtråden kan vävas in i berättelsen. Det är den meningen som kallas *kontrollmening*. Det bästa är när man kan knyta an till barnets intressen när man formulerar kontrollmeningen. Ett exempel är hur man kan knyta ihop en liten pojkes intresse för sköldpaddor och att stå kö. Pojken blev orolig varje dag han stod i matkön. Det gick ju så långsamt. Skulle han hinna få mat?

Barnen står i matkön.
Många barn är hungriga.
Alla barn kommer att få lunch.
Varje barn väntar på sin tur att få lunch.
Matkön och sköldpaddor är båda långsamma.
Ibland står de stilla, ibland rör de sig sakta.
Jag ska försöka att _____ i matkön.

Hittills har jag haft svårt att formulera kontrollmeningarna. Det är sällan jag kan dra paralleller mellan barnets intresse och problemet. Oftare använder jag kontrollmeningen som hjälp då vi har lämnat den Sociala berättelsen. Minns ni Anna som fick en berättelse om handuppräckning? Hennes ledtråd efter avslutad läsning av sin berättelse formulerades så här:

Anna hade bilden framför sig på bänken. I stället för muntligt tjat kunde läraren bara peka på lappen och påminna Anna hur hon skulle göra när hon glömt. Ganska snart kunde man plocka bort ledtråden. Kanske måste den plockas fram när nya lärare eller andra nyheter dyker upp i hennes vardag.

Konkreta visuella ledtrådar använder man sig av i en skola i New York. Det är en skola för barn och ungdomar inom autismspektret. Här tycker man att även barn med Aspergers syndrom har så stora svårigheter med att förstå det talade språket att de behöver visuella ledtrådar i sociala situationer. Man arbetar bl.a. med något man kallar supersymboler. Det är bilder som illustrerar vad jag kan göra i olika situationer. Det kan handla om var jag ska stå när jag står i kö eller vad jag ska säga när jag krockar med en annan person.

All personal på skolan bär ständigt en väska med konkreta, visuella ledtrådar, så kallade supersymboler. De plockas fram vid behov under skoldagen. Man lägger ned mycket tid på att öva. Alla på skolan är involverade så träningen kan ske under hela skoldagen.

För att lära sig det svåra begreppet *vänta* har man en stol med skylten "*vänta*". Barnet vet att **vänta-stolen** står på ett bestämt ställe. Dit får barnet gå och sätta sig när läraren visar supersymbolen vänta. Tydligare kan det knappast bli att konkretisera ett så svårt ord som just vänta.

Detta bildmaterial ser jag som ledtrådar att minnas vad barnet kan göra i olika situationer. Innan man börjar jobba med de olika supersymbolerna tycker jag att man ska skriva en berättelse om varför barnet ska göra det symbolen visar. Detta för att öka barnets förståelse för komplicerade sociala sammanhang.

Jag tar exemplet med att vänta. Först presenterar jag en Social berättelse:

Hur jag kan göra när fröken säger vänta

Ibland säger fröken vänta.

Det betyder att fröken är upptagen.

Hon pratar med ett annat barn.

Det är svårt för fröken att lyssna på mig samtidigt som hon lyssnar på ett annat barn.

Våra ord krockar.

När fröken säger vänta kan jag sätta mig på vänta-stolen.

När fröken är ledig kommer hon till mig och säger "Nu kan vi prata".

Jag ska försöka gå till vänta-stolen när fröken säger vänta.

Jag vet att fröken blir ledig och kommer till mig.

Sedan använder jag bilden på **vänta-stolen** som en ledtråd till att påminna barnet.

Lathund för hur en Social berättelse kan skrivas

Rubrik:	Hur jag kan göra när Marie läser saga
Gör en bakgrund:	Jag heter Fia. Jag går på Gula Skolan. Mina fröknar heter Maria och Marie.
Beskriv vad som händer och varför det händer:	Ibland läser vi sagor. När Marie läser är det dags att lyssna. Hon läser för mig och för Per och Lisa. Det är viktigt att vara tyst när Marie läser. Då kan jag höra vad sagan handlar om. Då kan Per och Lisa höra vad sagan handlar om.
Berätta vad jag kan göra och vad det leder till:	Jag ska försöka att vara tyst när Marie läser. Då blir sagostunden en mysig stund.
Gör en ledtråd:	Kan vara ritad eller skriven.

Skriv en berättelse - diskutera den med någon som känner den du skrivit till.

I vilka sammanhang kan man skriva en Social berättelse?

Det finns inga regler för i vilka sammanhang man kan skriva en Social berättelse. När jag tittar igenom de berättelser jag skrivit kan jag sammanfatta dem under sex olika rubriker. De rubrikerna eller områdena är:

Att förbereda nya rutiner eller situationer

Den vanligaste "förstaberättelsen" handlar oftast om att förbereda barnet på en ny situation eller rutin. Jag tror att barnet har den största möjligheten att lyckas och förstå meningen med skrivandet om man börjar med den typen av berättelse. Den Sociala berättelsen kan bli en tydlig hjälp utan krav för barnet i en svår situation. Lyckas man med den är chansen större att man kan gå vidare med berättelser som är betydligt svårare, t.ex. de som handlar om att förändra ett beteende.

Det finns så många saker man kan förbereda olika personer på. Tänk på alla nya vägar vi tar på promenaden som inte alltid går så smärtfritt. Vi kanske ska åka till en ny simhall eller till en ny bekant. Det kan vara så att vi ska flytta eller byta lokaler. Vid de tillfällena kan en berättelse vara *ett* av de hjälpmedel barnet behöver för att klara den nya situationen. Ett exempel på en förberedande berättelse handlar om att ha vikarie. Alla barn borde förberedas hur det kan bli när läraren är borta.

Hur det kan vara när jag har en vikarie

Jag heter Karin.

Jag går på Sandaskolan.

Min fröken heter Sofia.

Ibland är Sofia sjuk eller hemma med sina barn.

Då har vi en vikarie.

En vikarie är en lärare som arbetar när Sofia är borta.

Sofia berättar för vikarien vad jag och de andra barnen i klassen ska göra.

En vikarie gör saker på andra sätt än Sofia.

Det är okej att göra saker på andra sätt.

När Sofia kommer tillbaka gör vi som vanligt igen.

Om man inte förbereder nya rutiner kanske det blir som för Konrad:

Konrad, 17 år, var van vid vissa typer av läxor. Han fick en ny lärare och läraren tyckte att Konrad behövde mer lästräning. Han gav därför Konrad bok och band i läxa. Man gick igenom hur detta skulle gå till hemma och Konrad tog hem boken och bandet. Läraren beräknade att läxan skulle ta ungefär två veckor. Efter de två veckorna frågade läraren Konrad om han läst boken. Nej, svarade Konrad. Ytterligare veckor gick och ingen bok kom tillbaka till skolan. Läraren frågade återigen om han läst boken men fick ett nekande svar. Konstigt tyckte läraren.

Han berättade episoden för mig och jag fick en idé. Jag uppmanade honom att fråga så här i stället: "Har du *lyssnat* på bandet och tittat i boken du fick i läxa?" Sagt och gjort. Läraren följde mitt råd och se han fick ett helt annat svar. Pojken svarade ja, men ingen bok och inget band kom fram. Läraren ringde då hem till föräldrarna som i sin tur tyckte det var märkligt att boken med bandet åkt fram och tillbaka mellan skolan och hem de sista veckorna.

Här hade man infört en ny rutin för läxor. Man hade informerat om hur det skulle gå till hemma men glömt berätta hur han skulle göra när han skulle lämna tillbaka läxan i skolan. Själv kunde inte Konrad hitta någon lämplig strategi då vanliga läxor alltid lades i en bestämd låda. I Konrads tankevärld passade antagligen inte boken med bandet i den lådan. Han fick därför en berättelse som berättade hur han skulle göra i fortsättningen när han hade bok och band i läxa. Tillsammans med föräldrarna gjordes regler upp för vilka dagar det var lämpligt att arbeta med bok och band.

Hur jag kan göra när jag har bok och band i läxa

Ibland har jag läxa.

Läxan övar jag hemma.

Bok och band är en läxa.

Den läxan har jag för att öva mig att läsa.

Det är viktigt och roligt att kunna läsa.

När jag har bok och band-läxa lyssnar jag på band och tittar i boken.

Min lärare har lånat många olika bok och band från biblioteket.

Jag kan själv välja vad jag vill lyssna på.

Jag tar hem boken och bandet jag valt.

Jag kan lyssna på fredag, lördag, söndag, måndag och onsdag.

Jag kan sitta minst 20 minuter varje gång jag lyssnar.

När jag har lyssnat på hela bandet tar jag tillbaka boken och bandet till skolan.

Jag lämnar boken och bandet till min lärare.

Jag väljer en ny bok och band-läxa.

Konrad behövde bara läsa igenom sin berättelse så förstod han hur han skulle göra. Det blev inga diskussioner om vilka dagar han kunde lyssna på bandet. Dessutom kom böckerna och banden tillbaka med regelbundenhet i fortsättningen. Så småningom införde man också en speciell låda för denna läxa.

Att formulera mål i små steg

Att tydligt kunna se mål och mening med alla uppgifter och göromål kan ibland vara svårt för personer inom autismspektret. Att dessutom förstå i vilken ordning man ska dela upp och genomföra de olika arbetsmomenten kan också ställa till det och skapa oreda. Sällan kommer vi vidare genom att ge muntliga förklaringar. Ju mer frågande personen verkar inför det vi beskriver ju fler ord och krångliga förklaringar trasslar vi in oss i. Här hjälper den visuella förklaringen så mycket bättre. Att förklaringen dessutom finns kvar, nedskrivet eller ritad på pappret, gör att tjat begränsas.

Karin, en grundskoleelev på 12 år, får representera en berättelse som handlar om att ta små steg för att nå ett större mål.

Karin gillade att få nya arbetsböcker i skolan. Hon hade förstått att när man gjort sista sidan i en bok så fick man en ny bok. Så när hon fick en ny bok så började hon alltid på sista sidan i hopp om att få ytterligare en ny bok. Då sista sidan i en arbetsbok oftast är den svåraste och framför allt bygger på den kunskap man fått när man arbetat med de tidigare sidorna misslyckades hon gång på gång. Hennes misslyckande gav upphov till kraftfulla utbrott som var svåra att bryta. Personalen försökte förklara för henne hur hon skulle göra för att lyckas med sista sidan men Karin köpte inga förklaringar. Efter mycken kamp fick man henne att göra sidorna i rätt ordning. Hon hade inte förstått att ny kunskap bygger på tidigare erfarenheter och övning.

När hon så skulle få en ny mattebok skulle vi försöka undvika ännu ett misslyckande och få Karin att förstå varför man arbetade i matteboken i en bestämd ordning. Hon fick en enkel bild som förklarade vad hon skulle göra för att lyckas med sista sidan som hade nummer 64.

Hur jag kan göra för att klara sista sidan i matteboken

Jag tycker om att få nya arbetsböcker.

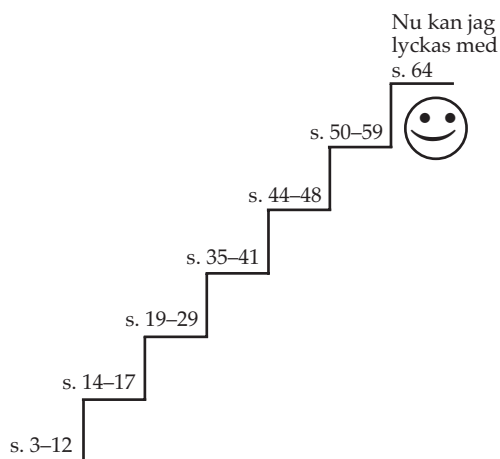
Jag får en ny bok när jag har gjort sidorna min lärare har bestämt.

Det är viktigt att jag gör sidorna i rätt ordning.

När jag gör sidorna i rätt ordning klarar jag sidan 64 i min nya mattebok.

Rätt ordning visar schemat.

Jag blir stolt och glad när jag klarar sidan 64.

Hur gick det då för Karin? Jo, hon läste sin berättelse och tittade på sin trappa hur hon skulle nå målet. Visst muttrade hon men de stora utbrotten uteblev. Det lärde oss att Karin behövde en bild för att förstå hur saker och ting bygger på varandra. Så under en lång period fick hon en trappa för att se hur hon skulle lyckas med att uppnå olika långsiktiga mål.

Själv tror jag på att man skulle bygga upp sådana här måltrappor i många olika sammanhang och situationer för att personen ska känna sig delaktig och få förståelse för hur kunskap byggs upp. Inte minst viktigt blir det för att få förståelse för betydelsen av att öva. Många gånger möter jag personer som uppfattar att de klarar av en sak då de har gjort den en gång. De har inte förstått att man kan öka kvalitén på sin aktivitet genom att träna många gånger.

Att reda ut och beskriva en händelse eller ett begrepp

Under den här rubriken har jag samlat de allra flesta berättelserna. Här finns allt från **Varför jag duschar** till **Hur jag kan göra när jag hälsar**. I mina samtal har jag funnit att här finns många begrepp och händelser som de inte uppmärksammat. Följden har blivit att de inte gjort som vi förväntat oss. Det gäller framför allt alla tysta regler som vi omges av. Med ganska små insatser har vi kunnat lyfta fram enkla sociala regler som inte funnits tidigare i deras vardag.

Åter till David

Davids lärare har under hela högstadietiden försökt få honom att hälsa när han kom på morgonen. Inte minsta nick eller antydning till hälsning kunde hon se. Föräldrarna bekräftar detta och berättar att den enda gång David hälsar är när de får besök hemma och där man tar varandra tydligt i handen när man hälsar. När

jag intervjuar David om han vet varför vi människor hälsar på varandra har han ingen idé. Vi benar ut begreppen och jag formulerar hans Sociala berättelse på följande sätt:

Att hälsa på varandra

När människor möts brukar vi hälsa på varandra.

Vi hälsar på varandra för att visa att vi sett varandra.

Människor tycker att det är trevligt att hälsa på varandra.

Att hälsa på varandra kan vi göra på olika sätt.

En del säger: Hej.

Andra säger: Goddag.

Ibland tar vi varandra i hand och säger: Hej eller Goddag.

På morgonen när jag kommer till skolan hälsar fröken på mig.

Hon säger: Hej.

Hon visar att hon har sett mig.

När fröken hälsar på mig kan jag hälsa tillbaka.

Jag kan säga: Hej.

När jag säger hej blir fröken glad och hon förstår att jag har sett henne.

När jag presenterade den färdiga berättelsen för David nickade han när jag frågade om han förstod varför man hälsar. Han fick som vanligt arbeta med berättelsen under två veckor.

Läraren berättade att han var betydligt mer uppmärksam på henne på morgonen och hälsade tillbaka när hon sa hej. Han fick inte fram ordet men han nickade tydligt. Han började också att hälsa på mig med en nick när vi träffades. I vårt datorprat uttryckte jag att det var okej att nicka i stället för att säga hej. Det viktiga var ju att han förstod varför man hälsade.

Tillsammans med några andra elever har jag arbetat med något som vi kallat *osynliga regler*. Jag har samtalat med eleverna kring begreppet regler. Vi har utgått från tydliga sådana som finns nedskrivna. Även lagar har vi berört. Utifrån det har vi gått vidare och pratat om regler som inte finns nedskrivna. Vi har pratat om att regler ser olika ut i olika familjer eller sammanhang. De reglerna har vi kallat osynliga regler. Några av de osynliga reglerna har jag skrivit ned i samma form som Sociala berättelser. Skillnaden har bara varit namnet. Det har varit viktiga regler, såna som man förväntar sig att barn i deras ålder ska förstå och kunna. Eleverna har fått arbeta med dem i syfte att lära sig från utsidan det vi

andra lär oss intuitivt. När de osynliga reglerna blivit synliga har det varit lättare för eleven dels att förstå regeln men också att följa den. Här är en osynlig regel som presenterats efter ett samtal. Barnets egna önskningar har tagits med.

Hur jag kan göra när jag blir arg

Ibland blir människor arga.

Jag kan bli arg.

Min pappa kan bli arg.

Min mamma kan bli arg.

Min kompis kan bli arg.

När jag blir arg känns det i hela kroppen.

När jag blir arg vill jag vara ensam.

Jag vill göra något som lugnar mig.

När jag är arg kan jag gå till min "Lugna vrå".

I min "Lugna vrå" kan jag arbeta med datorn eller rita.

Det gör mig lugn.

Ibland ser mina lärare att jag är arg.

De kan påminna mig att jag kan gå till "Lugna vrån".

Det är okej att de hjälper mig.

När jag känner att det arga är borta och jag är lugn går jag och hämtar en vuxen.

Jag vill ha hjälp att reda ut vad som har hänt.

Många barn som jag möter behöver en egen lugn vrå. En vrå där de kan få vara ifred och tömma sin tålamodsburk i lugn och ro.

Som med så mycket annat går det inte bara av farten att följa de nya insikterna. Man behöver öva, öva och åter öva. Det viktiga blir att de vuxna som finns omkring personen uppmuntrar, förklarar och visar. Som i alla Sociala berättelser visar de osynliga reglerna vad man ska göra i speciella situationer. Man talar inte om vad man inte ska göra.

Att visa och beskriva att andra tänker och känner samt vad de tänker och känner

En av de viktigaste pusselbitarna i arbetet med Sociala berättelser är att försöka få personen man skrivit för att uppmärksamma och börja förstå en annan människas tankar och känslor. Det är abstrakta begrepp som ska omformuleras till konkret nivå. Att värdera sig själv och andra samt sätta egenskaper på både människor och företeelser är en stor uppgift. Många har sällan redskapen för att göra denna värdering.

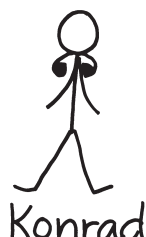
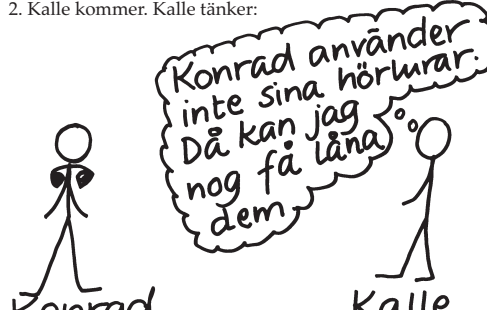
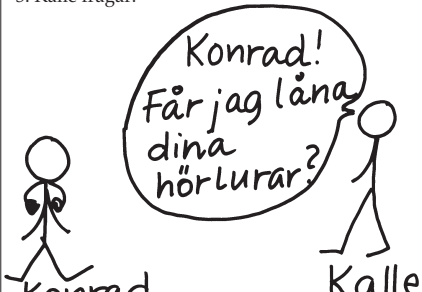
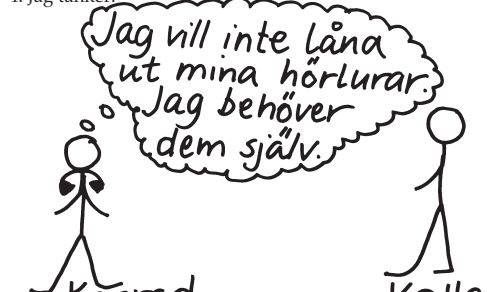
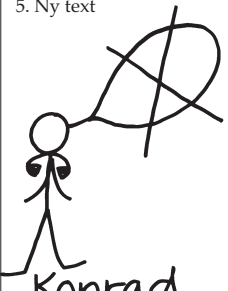

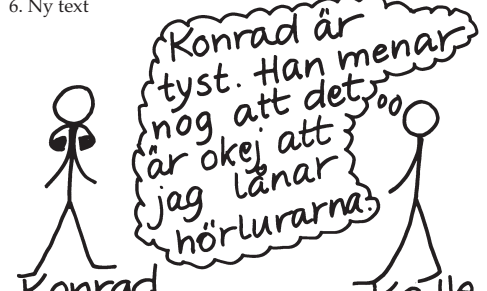

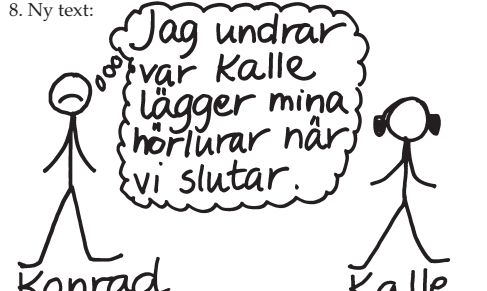
Innan jag kommer så långt som att skriva Sociala berättelser kring andra människors tankar och känslor har mycket tid gått åt till att identifiera olika känslor och egenskaper. Kanske har det skett med hjälp av färger, med hjälp av tydliga bilder eller med Seriesamtal. Att beskriva tankar och bara använda ord är svårt. Därför har jag använt seriens form i de Sociala berättelser som försökt fånga hur andra tänker/känner. Jag ger ett exempel:

En Konrad som gick sitt första år på gymnasiet behövde specialhörlurar på slöjden. Det var ett par häftiga hörlurar som fler i klassen gärna ville ha. Ofta kom kamraterna och frågade om de fick låna dem. Konrad ville inte låna ut dem men han var inte tillräckligt tydlig i sin kommunikation och grabbarna tog dem. Det växte till ett stort bekymmer och Konrad ville till sist inte gå till slöjden. Ljuden var ju jobbiga för honom och utan hörlurar blev det outhärdligt. Som för så många andra personer med autism var det svårt för Konrad att berätta varför han inte ville gå till slöjden.

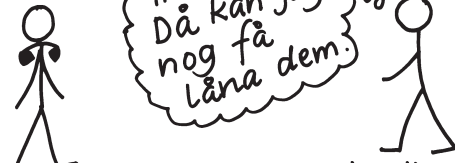
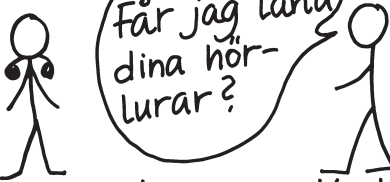
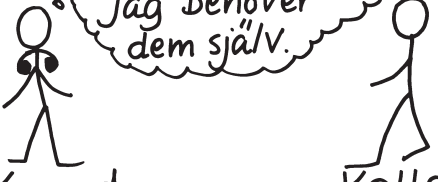

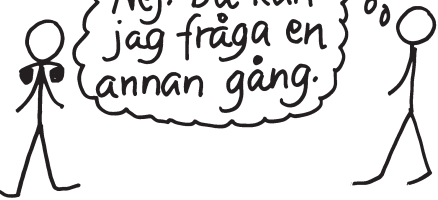

Med hjälp av Datorprat kunde vi reda ut vad som hänt. Det framkom att Konrad inte förstått att kompisarna inte kunde veta att han inte ville låna ut sina hörlurar. Han visste ju vad han ville och tänkte att då borde ju kompisarna också veta. Målet med berättelsen blev därför att försöka förklara vad som händer i ett samtal när han inte svarar samt att visa hur han kan göra i stället.

Lägg märke till att jag använt seriens form för att kunna visualisera kamratens tankar.

Att låna ut mina hörlurar. Ibland kan det vara så här:

<p>1. Jag arbetar. Mina hörlurar hänger runt halsen.</p> <p>Konrad</p>	<p>2. Kalle kommer. Kalle tänker:</p> <p>Konrad Kalle</p>
<p>3. Kalle frågar:</p> <p>Konrad Kalle</p>	<p>4. Jag tänker:</p> <p>Konrad Kalle</p>
<p>5. Ny text</p> <p>Konrad</p> <p>Kalle</p>	<p>6. Ny text</p> <p>Konrad Kalle</p>
<p>7. NY text:</p> <p>Konrad</p> <p>Kalle</p>	<p>8. Ny text:</p> <p>Konrad Kalle</p>

Så här kan jag göra när jag vill ha kvar mina hörlurar:

<p>1. Jag arbetar. Mina hörlurar hänger runt halsen.</p> <p>Konrad</p>	<p>2. Kalle kommer. Kalle tänker:</p> <p>Konrad Kalle</p> <p>Konrad använder inte sina hörlurar. Då kan jag nog få låna dem.</p>
<p>3. Kalle frågar:</p> <p>Konrad Kalle</p> <p>Konrad! Får jag låna dina hörlurar?</p>	<p>4. Jag tänker:</p> <p>Konrad Kalle</p> <p>Jag vill inte låna ut mina hörlurar. Jag behöver dem själv.</p>
<p>5. Jag säger:</p> <p>Konrad Kalle</p> <p>Nej</p>	<p>6. När jag svarar tänker Kalle:</p> <p>Konrad Kalle</p> <p>Konrad sa Nej. Då kan jag fråga en annan gång.</p>
<p>7. Kalle går iväg:</p> <p>Konrad Kalle</p>	<p>8. Jag blir glad när jag får ha kvar mina hörlurar. Det är okej att säga NEJ. Jag behöver hörlurarna själv. Jag tänker:</p> <p>Konrad</p> <p>Det är okej att säga nej. Jag behöver mina hörlurar.</p>

Konrad fick sin berättelse och slöjdtimmarna blev återigen roliga då han fick behålla sina hörlurar. Tyvärr kunde Konrad inte generalisera kunskapen. Vi fick gång på gång uppmärksamma honom på att andra inte kunde veta samma sak som han.

Att presentera faktatext

Sjuårige Konrad visade hur vi skulle tänka. Konrad gick vid det här tillfället i åk 1 i grundskolan. Skolan, som var nybyggd, låg i nära anslutning till ett äldreboende. Konrad och hans klasskamrater mötte de äldre vid många tillfällen under dagen. Måltiderna intogs i samma lokal och vid samma tidpunkt. Konrad hade många funderingar över de äldre.

En tid in på höstterminen började Konrad fråga om maten han stoppade i sig. Han undrade om det var socker i maten. Om det var socker så kunde han inte äta. I början tänkte de flesta vuxna att här hade de en ovanligt medveten liten herre. Frågan blev alltmer intensivt och det hela övergick till att bli ett problem. Problemet växte både i skolan, hemma och på korttids. I skolan bestämde man att man skulle arbeta med arbetsområdet **våra tänder** och hur man sköter dem. Det ritades, pratades och lästes men man kunde inte se någon förbättring på frågan. Lille Konrad blev allt mer förtvivlad. Tänk om det fanns socker i det han stoppade i sig.

Föräldrar och personal såg Konrads växande oro och började analysera vad Konrad varit med om på senaste tiden. Man spelade filmen baklänges och ställde sig frågan när detta egentligen hade börjat. Det tog tid men till sist kom man fram till att det hade nog startat i samband med att Konrad frågat sin lärare varför en gammal farbror hade så fula tänder. Det svar han fått var att "farbrorn" ätit mycket socker när han var liten och därför hade han fula tänder. Med denna hypotes till förklaring skrev vi en Social berättelse som handlade om *Mina tänder*.

Mina tänder

Jag vill att mina tänder ska vara fina och hela.

För att mina tänder ska vara fina och hela är det viktigt att jag äter mat som innehåller kött, mjölk, bröd, gryn, grönsaker och frukt.

Det är också viktigt att jag borstar mina tänder.

Jag kan borsta på morgonen och på kvällen.

Det är okej att ibland äta mat med socker i.

Jag borstar ju mina tänder på kvällen

När jag borstar mina tänder vet jag att mina tänder kommer att bli starka och fina.

Konrad fick sin berättelse. Han läste den hemma varje kväll under två veckor. Det tog bara några dagar så märktes en markant förbättring. Frågorna om det fanns socker i maten blev alltmer sällsynta. Efter 14 dagar kom denna fråga i stort

sett aldrig. Om han någon gång frågade påminde man bara honom om att det var okej att äta mat med socker i. Han borstade ju tänderna på kvällen.

Det Konrad visade oss var att det inte var helt självklart att fakta som läraren presenterade i allmänna ordalag gällde även honom. Vi började att skriva om faktaberättelser från *man* till *jag*. Resultatet för Konrads del var mycket positivt.

I arbetet med David använde vi en hel del faktaberättelser. I Davids utvärdering av Sociala berättelser var det faktaberättelserna han tyckte passade honom bäst. Vi skrev bl.a. om målbrottet och om hjärnan. Berättelsen om hjärnan blev utgångspunkt till många samtal kring hans egna förmågor och svårigheter. Dessutom blev han alltmer intresserad av och medveten om sin egen kropp.

Att förändra ett beteende

Det är de här berättelserna som säkert lockar de flesta av oss när vi hör talas om Sociala berättelser. Tänk om det vore så enkelt att förändra ett beteende genom att skriva en Social berättelse. Så lätt är det naturligtvis inte men man kan komma en bit på vägen genom att se om det finns något i den kommunikativa eller sociala förståelsen som gått barnet förbi.

I denna typ av berättelser blir det ännu mer tydligt hur viktigt det är att ge barnet en idé vad de *kan* göra i stället för att beskriva vad de inte ska göra. Här får man kartlägga och fundera över varför beteendet upprepar sig. Vad vill personen egentligen säga med sitt beteende? Vad har han/hon för egen teori om hur han/hon ska göra i situationen? I formulerandet av den skrivna koden får man lägga ned extra omsorg på sitt ordval och sina formuleringar så att det inte blir fel. Det är lätt att ge fel direkta meningar. Följande lilla anekdot kan beskriva vikten av att ta reda på barnets funderingar och önskemål samt använda rätt ordval innan man skriver en berättelse.

Karin hade en ful ovana att slänga iväg sin tallrik vid olika tidpunkter under måltiden. När hon gjorde så fick hon omedelbart lämna bordet. Då Karin var vid Sociala berättelser skrev man en berättelse om måltiden och hur hon kunde göra. Berättelsen lästes och hon fortsatte att slänga tallriken. Här gjorde minsann berättelsen ingen nytta. Det blev bara värre. Jag fick se berättelsen och hittade ordet som ställt till det. Ett klipp ur Karins berättelse: *När jag slänger min tallrik får jag gå från bordet.*

Hon fick en utmärkt ledtråd till hur hon skulle göra för att få lämna bordet. Det var precis det hon ville! Hon skulle slänga tallriken i golvet. Hon gjorde ju rätt enligt instruktionen i den Sociala berättelsen. Varför blev fröknarna så sura då?, måste hon ha funderat på.

Ja sura kan vi bli liksom tjatiga. Att tjata för att få bort ett olämpligt beteende hjälper sällan en person som inte förstått den sociala koden. Många önskar sig en miljö utan tjat. En sådan miljö kan ibland uppnås via en bild eller en skriven text.

Konrad samlade på svåra ord. Han hade för vana att fråga om alla nya ord som dök upp. Han frågade vid alla möjliga tillfällen. Ibland passade det bra att han frågade. Ibland passade det mindre bra. Det var svårt för Konrad att veta när det var okej att fråga. När hans lärare läste högt för klassen blev hans klasskamrater störda av hans frågor. Läraren skrev en berättelse och förklarade för Konrad hur han skulle göra.

Hur jag kan göra när vi läser

Jag heter Konrad.

Jag går på Lundskolan.

Min lärare heter Fia.

Ibland läser Fia för oss.

Det är roligt när Fia läser.

När Fia läser försöker vi vara tysta och lyssna.

Då kan alla höra vad Fia läser.

Ibland när Fia läser vill jag fråga om något.

Jag avbryter.

Mina ord krockar med Fias ord.

Ingen kan höra vad Fia läser.

När jag vill fråga om något när Fia läser kan jag försöka

vänta tills Fia läst färdigt.

Då kan alla höra vad Fia läser.

Jag får svar på mina frågor efter läsningen.

Läsningen blir en rolig stund för alla i klassen.

Konrad blev tyst under lässtunden. Han blev tyst efteråt också. När han fick möjlighet att fråga efter läsningen hade han glömt bort alla de nya svåra orden. Det var ju inte meningen. Han fick därför i fortsättningen ha en penna och ett papper bredvid sig när läraren läste högt och skriva upp de ord han funderade över. Efter läsningen kunde han fråga sin lärare eller slå upp i en ordbok.

Fler användningsområden

Naturligtvis finns det många fler områden där man kan använda Sociala berättelser. Variationen är oändlig. Tänk bara på en helt vanlig dag i ett barns liv. Vet ditt barn:

- NÄR det är dags att stiga upp? Vad är signalen för det?
- HUR ska jag göra i badrummet? (Toa, tvätt, dusch, bad, tandborstning ... ?)
- VAD ska jag ha för kläder på mig? (I vilken ordning, vilket väder är det, hur ska jag göra ... ?)
- HUR ska jag göra vid frukostbordet?
- HUR lång tid har jag på mig på morgonen? (Vad är ledtråden för det?)
- NÄR är det dags att gå till skolan? (Signal? – Vad händer om jag kommer för sent?)
- HUR kan jag göra när jag ska hälsa på olika personer? (Alla har ju olika regler)
- VARFÖR ska jag stå i kö?
- VILKEN regel gäller i den här situationen?

Jag skulle kunna göra listan mycket längre. Tänk så många situationer som är självklara för majoriteten av oss men så förbryllande för en liten grupp. Saker som vi bara lär oss genom att se, härma och dra slutsatser utan att någon egentligen har undervisat oss om hur vi ska göra. Vi har bara knäckt den sociala koden. För några personer kan de tysta oskrivna reglerna förbli helt osynliga och därmed skapa både oro och irritation. Tålamodsburken kan rinna över!

Utvärdering

Ingen kan bättre berätta hur du lyckas med dina Sociala berättelser än Konrad. Han visar dig vägen. Har du skrivit en bra berättelse så förstår han din avsikt och lyckas uppnå de mål du satt upp med berättelsen. Konrad kan också själv utvärdera sina Sociala berättelser.

David fick utvärdera sina berättelser. Han fick göra det med hjälp av:

= Jag har förstått berättelsen. Jag har haft hjälp av berättelsen.

= Jag har inte förstått berättelsen. Jag har inte haft någon hjälp av den.

= Jag vet inte.

Han fick värdera dem en tid efter vi arbetat igenom berättelserna och lämnat dem. Han fick lägga berättelserna under den symbol han tyckte passade.

Inte bara barnet får utvärdera de Sociala berättelserna. Även de vuxna som arbetar med barnet får göra det. Den utvärderingen är mycket varierad. En del gör skattningar med hjälp av skalor. Andra skriver något om varje berättelse. Det jag tror är viktigt är att man gör en utvärdering där man tar fasta på:

Hur var det innan man började med berättelsen?

Hur går det under tiden man arbetar med den?

Hur går det efter avslutat arbete?

Utifrån utvärderingarna har man stora möjligheter att utveckla sitt skrivande. Att skriva Sociala berättelser kräver både övning och motivation.

Sammanfattning

Att arbeta med Seriesamtal och Sociala berättelser är inte några mirakelmetoder som löser alla problem. Se dem i stället som ett komplement där man har möjlighet att utveckla social och kommunikativ förståelse.

Arbetsätten utgår alltid från det enskilda barnet. De erbjuder en kommunikationsform som kan vara lättare att förstå än den verbala kommunikationen.

En Konrad beskrev det vanliga pratet så här: "När du pratar blir det som trafikstockning i mitt huvud!"

För honom och för andra personer med svårighet att förstå det talade språket är kanske Seriesamtal och Sociala berättelser en möjlig väg att undvika trafikstockning.

Vi lever alla i en svårbegriplig värld. För Konrad och Karin är denna värld än mer ofattbar. Vi omges av så många abstrakta företeelser och begrepp. Här kan Seriesamtalet och Sociala berättelser omforma det abstrakta till konkret information.

När man börjar samtala med barnen via det skrivna ordet är det svårt att hitta rätt nivå på frågorna. Framför allt finns risken att man ställer för vida frågor. Man lär sig efter hand att göra frågorna mer exakta och framför allt mer konkreta. Det gäller även när man formulerar sina Sociala berättelser.

Att samtala med hjälp av penna eller dator gör att man inte hinner avverka så många ämnen vid varje tillfälle. Betydligt viktigare blir det att försäkra sig om att barnet verkligen förstår samtliga ord och avsikten med orden. Man upptäcker snabbt att det finns stora luckor i språkförståelsen även hos den som använder många och krångliga ord. Det leder till missförstånd. Tack vare det synliga pratet kan missförstånden redas ut. Ett ? eller ett finger som pekar kan uppmärksamma ord eller frågor där man pratar förbi varandra. Hur skulle det gå till i ett vanligt samtal?

Lika viktigt är det att använda ord och begrepp som barnet kan och förstår när man skriver en berättelse.

Många gånger blir man förundrad över hur lätt man kan genomföra något om man ger rätt information med hjälp av rätt kanal. Här kan den Sociala berättelsen ge den rätta informationen om man utgår från Konrads egna tankar. Att lyfta fram vardagssituationer och visa hur man kan handskas med dem kan ge kvalitativa förändringar i social förståelse och därmed öka kommunikationsförmågan.

Att hitta en form för kommunikation är kanske den största utmaningen när man möter barn eller vuxna som har svårt att förstå samspel och kommunikation.

Tänk om det skrivna orden och de ritade bilderna kan hjälpa just ditt barn. Då behöver varken din egen eller barnets tålamodsburk rinna över.

Litteraturförslag till nytryck TÅLAMODSBURKEN

Kelly, Alex (2000): *SAM-TAL, träning av sociala och kommunikativa färdigheter*. Argument Förlag AB, Varberg

Kelly, Alex: *SAM-TAL aktivitetsbok. Träning av sociala och kommunikativa färdigheter*. Argument Förlag AB, Varberg

Andersson, Lena (red.) (2001): *Sociala berättelser och seriesamtal – teori och praktik*. Autism och Aspergerförbundet, Stockholm

Wächter, Anders (2001): *Samtal pågår! Tankar kring konsten att ha ett samtal som är lite annorlunda*. Studentlitteratur AB, Lund

Andersson, Birgitta (2000) *Sociala berättelser Erfarenhetsbibliotek Seriesamtal*
www.specialpedagog.nu

Gray, Carol (2004): *Grays komplimangsguide – en social arbetsbok*. Autism och Aspergerförbundet, Stockholm

Klingberg, Torkel (2007): *Den översvämmande hjärnan. En bok om arbetsminne, IQ och den stigande informationsfloden*. Natur & Kultur, Stockholm

Kåver, Anna; Nilsson, Åsa (2007): *Tillsammans. Om medkänsla och bekräftelse*. Natur & Kultur, Stockholm

Normell, Margareta (2008): *Från lydnad till ansvar: Kunskapssyn, känslor och relationer i skolan*. Studentlitteratur AB, Lund

Fleischer, Anne Vibeke; Merland, John (2008): *Exekutiva svårigheter hos barn. Bedömning och praktiska åtgärder*. Studentlitteratur AB, Lund

Sjölund, Anna (2009): *Vardagsstöd för personer med autismspektruntillstånd och andra kognitiva funktionsnedsättningar*. Pedagogiskt Perspektiv AB, Bromma

Miller, William R; Rollnick, Stephen (2009): *Motiverande samtal: att hjälpa människor till förändring*. Kriminalvården, Norrköping

När tålamodsburken rinner över – om att ritprata

Författaren till denna bok har inspirerats av den amerikanska pedagogen Carol Gray, som sedan början av 90-talet har arbetat med Social stories. Genom att utgå från barnets starka visuella förmåga och använda det konkreta språket dvs. det skrivna har hon nått goda effekter bland barn med autism eller Asperger syndrom.

I boken beskrivs bl.a. betydelsen av att ta barnets perspektiv, hur man kan gå tillväga vid datorprat och vad ett seriesamtal eller ritprat är.

Ett annat inslag är beskrivning av sociala berättelser, hur man kan utforma dem och i vilka sammanhang man kan ha nytta av dem. Slutligen nämns också några ord om vikten av att utvärdera den sociala berättelsen.

Boken innehåller många exempel på sociala berättelser, utdrag ur dagboksanteckningar samt förslag på tillvägagångssätt.

